ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ DÁMASO RUIZ-JARABO COLOMER της 11ης Ιουλίου 1996 *

1. Το Hanseatisches Oberlandesgericht in Bremen (Γερμανία), στο πλαίσιο της παρεμπίπτουσας αιτήσεως που υπεβλήθη ενώπιόν του και η οποία αφορά το δικαίωμα της B.-A. Züchner επί του ευεργετήματος πενίας, ζητεί από το Δικαστήριο να εκδώσει προδικαστική απόφαση, σύμφωνα με το άρθρο 177 της Συνθήκης ΕΚ, ως προς την ερμηνεία της οδηγίας 79/7/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 19ης Δεκεμβρίου 1978, περί της προοδευτικής εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως μεταξύ ανδρών και γυναικών σε θέματα κοινωνικής ασφαλίσεως [1].

2. Από τη δικογραφία προκύπτει ότι ο σύζυγος της Züchner, ο οποίος ασκούσε εμπόριο, υπέστη το 1972 ατύχημα το οποίο τον κατέστησε παραπληγικό, δηλαδή ανίκανο να αυτοεξυπηρετηθεί. Η κατ' οίκον περίθαλψη την οποία τότε χρειάστηκε του παρασχέθηκε από τη σύζυγό του, η οποία υποστηρίζει ότι έλαβε προς τούτο ειδική εκπαίδευση. Από κανένα στοιχείο δεν προκύπτει ότι, όταν άρχισε να φροντίζει τον σύζυγό της, η Züchner ασκούσε οικονομική δραστηριότητα ούτε ότι είχε ασκήσει τέτοια δραστηριότητα στο παρελθόν ούτε ακόμη ότι αναζητούσε εργασία.

3. Η κατ' οίκον περίθαλψη (häusliche Krankenpflege) την οποία ένας ασθενής μπορεί να δικαιούται βάσει της γερμανικής νομοθεσίας είναι τριών ειδών [2]:

— η περίθαλψη με θεραπευτικό σκοπό (Behandlungspflege), που έχει ιατρικό χαρακτήρα και συνίσταται στη χρήση διαφόρων θεραπευτικών μεθόδων όπως φάρμακα, ενέσεις, θερμομέτρηση κ.λπ.·

— η γενική περίθαλψη (Grundpflege), που περιλαμβάνει υπηρεσίες όπως φύλαξη από νοσοκόμο κατά την ημέρα και τη νύχτα, υποβοήθηση του ασθενή για να πλυθεί, να φάει, να ξαπλώσει κ.λπ.·

— η κατ' οίκον αρωγή (hauswirtschaftliche Versorgung), που συνίσταται στο πλύσιμο των ρούχων του ασθενούς, σε τρέχουσες αγορές, στην οικιακή καθαριότητα κ.λπ.

* Γλώσσα του πρωτοτύπου: η ισπανική.

1 — ΕΕ ειδ. έκδ. 05/003, σ. 160.

2 — Βλ., ειδικότερα, τα άρθρα 37, 38 και 55 έως 57 του Sozialgesetzbuch V.

Συγκεκριμένα, το άρθρο 37 του βιβλίου V του Sozialgesetzbuch (γερμανικού Κώδικα Κοινωνικής Ασφαλίσεως, στο εξής: SGB V) ορίζει ότι:

1) Πέραν των υπηρεσιών ιατρού (ärztliche Behandlung), οι ασφαλισμένοι δικαιούνται στην κατοικία τους ή στην κατοικία της οικογενείας τους περίθαλψη παρεχόμενη από πρόσωπα ικανά να εκτελέσουν τα καθήκοντα αυτά, οσάκις ενδείκνυται η νοσοκομειακή περίθαλψη χωρίς όμως να είναι δυνατή ή οσάκις με την κατ' οίκον περίθαλψη μπορεί να αποφευχθεί ή νοσοκομειακή περίθαλψη ή να μειωθεί η διάρκειά της. Η κατ' οίκον περίθαλψη περιλαμβάνει τη γενική περίθαλψη και την περίθαλψη με θεραπευτικό σκοπό, καθώς και την κατ' οίκον αρωγή. Η μέγιστη διάρκεια του δικαιώματος επί των παροχών είναι τέσσερις εβδομάδες για κάθε περίοδο ασθενείας. Σε εξαιρετικές και δεόντως αιτιολογημένες περιπτώσεις, το ταμείο υγείας μπορεί να εγκρίνει κατ' οίκον περίθαλψη μεγαλύτερης διαρκείας, εφόσον η υγειονομική υπηρεσία διαπίστωσε τη σχετική αναγκαιότητα για τους προαναφερθέντες λόγους.

2) Οι ασφαλισμένοι δικαιούνται, στην κατοικία τους ή στην κατοικία της οικογενείας τους, περίθαλψη με θεραπευτικό σκοπό παρεχόμενη κατ' οίκον, εφόσον είναι αναγκαία προκειμένου να επιτευχθεί ο σκοπός της ιατρικής αγωγής. Το καταστατικό του ταμείου μπορεί να προβλέπει, πέραν της παρεχόμενης κατ' οίκον περιθάλψεως με θεραπευτικό σκοπό, την παροχή γενικής περιθάλψεως κατ' οίκον και την παροχή κατ' οίκον αρωγής. Στην περίπτωση αυτή, μπορεί να καθορίζει τη διάρκεια και το περιεχόμενο της γενικής περιθάλψεως και της αρωγής κατ' οίκον. Οι παροχές που αναφέρθηκαν στη δεύτερη και τρίτη περίοδο ανωτέρω δεν εγκρίνονται πλέον εφόσον επήλθε κατάσταση αδυναμίας αυτοεξυπηρετήσεως κατά την έννοια του βιβλίου XI του SGB.

3) Η περίθαλψη κατ' οίκον οφείλεται μόνον εφόσον η αναγκαία συνδρομή και αρωγή δεν μπορούν να παρασχεθούν από τρίτο πρόσωπο που συγκατοικεί με τον ασθενή.

4) Οσάκις το ταμείο υγείας δεν μπορεί να παράσχει προσωπικό για την περίθαλψη κατ' οίκον ή οσάκις υπάρχουν λόγοι για να μην το πράξει, αποδίδει στον ασφαλισμένο, μέχρις ενός προσήκοντος ποσού, τις δαπάνες για το προσωπικό που ο ασθενής θα έχει προσλάβει μόνος του.

4. Στις 14 Μαρτίου 1985, το Handelskrankenkasse (Ersatzkasse) της Βρέμης (στο εξής: HKK), ένα αναπληρωματικό ταμείο υγείας στο οποίο είναι ασφαλισμένος ο σύζυγος της Züchner, δεσμεύθηκε εγγράφως να αναλάβει άμεσα την κατ' οίκον περίθαλψη με θεραπευτικό σκοπό ή, αν αυτό ήταν αδύνατο, να αποδώσει στον ενδιαφερόμενο ποσό μέχρι 80 γερμανικά μάρκα (DM) ανά ημέρα, εάν αυτός προσελάμβανε κάποιον για να του παράσχει την περίθαλψη αυτή. Κατόπιν διαφωνιών που προέκυψαν με το ταμείο αυτό σε σχέση με το δικαίωμα επί της αποδόσεως, ο Züchner προσέφυγε ενώπιον του Sozialgericht München κατά του HKK, η δε σχετική δίκη περατώθηκε με δικαστικό συμβιβασμό βάσει του οποίου το καθού κατέβαλε στον προσφεύγοντα ορισμένο ποσόν για την κατ' οίκον περίθαλψη με θεραπευτικό σκοπό που είχε παρασχεθεί μέχρι τις 23 Φεβρουαρίου 1987 και ανέλαβε την υποχρέωση, για το μέλλον, να του αποδίδει τα ποσά που θα κατέβαλλε για την

περίθαλψη αυτή έναντι προσκομίσεως φύλλων μισθοδοσίας ή δικαιολογητικών με αντίστοιχη αποδεικτική δύναμη.

5. Από την 1η Ιανουαρίου 1991 έως τις 31 Μαρτίου 1995, το ταμείο κατέβαλε στον Züchner, κατόπιν αιτήσεώς του, χρηματική παροχή 400 DM μηνιαίως, ως έξοδα κατ' οίκον περιθάλψεως. Πράγματι, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 57 του SGB V,

1) Στους ασφαλισμένους που περιέρχονται σε κατάσταση αναπηρίας ή πάσχουν από σοβαρή ασθένεια συνεπαγόμενη κατάσταση έντονης αδυναμίας αυτοεξυπηρετήσεως (schwerpflegebedürftigte Versicherte), το ταμείο μπορεί να χορηγήσει, κατόπιν αιτήσεώς τους, αντί της αρωγής για την κατ' οίκον περίθαλψη, ποσό 400 DM μηνιαίως, εφόσον μπορούν μόνοι τους να προσλάβουν πρόσωπο που να τους παρέχει προσήκουσα και επαρκή περίθαλψη.

2) Η χρηματική παροχή (Geldleistung) που προβλέπεται στην παράγραφο 1 δεν καταβάλλεται παρά μόνον αν ο θεράπων είναι σε θέση να παρέχει επαρκή περίθαλψη, συμπεριλαμβανομένης της περιπτώσεως κατά την οποία ασκεί ταυτόχρονα επαγγελματική δραστηριότητα.

(...)

6. Την 1η Απριλίου 1995 τέθηκε σε ισχύ ο νόμος περί της ασφαλίσεως των μη δυναμένων να αυτοεξυπηρετηθούν προσώπων (Pflegeversicherungsgesetz), ο οποίος ενσωματώθηκε στο βιβλίο XI του Sozialgesetzbuch (στο εξής: SGB XI). Καθόσον αφορά την υπό κρίση υπόθεση, η νέα αυτή ρύθμιση ορίζει ότι:

Άρθρο 14. Έννοια των μη δυναμένων να αυτοεξυπηρετηθούν προσώπων (Pflegebedürftigkeit)

1) Πρόσωπο μη δυνάμενο να αυτοεξυπηρετηθεί κατά την έννοια του παρόντος βιβλίου είναι το πρόσωπο το οποίο, κατόπιν ασθενείας ή σωματικής ή διανοητικής ανικανότητας, έχει διαρκώς ανάγκη, για περίοδο που μπορεί να προβλεφθεί και δεν είναι κατώτερη των έξι μηνών, σημαντικής αρωγής για να εκτελεί τις συνηθισμένες και επαναλαμβανόμενες πράξεις που είναι απαραίτητες για την ικανοποίηση των αναγκών του στην καθημερινή ζωή.

(...)

Άρθρο 19. Έννοια των περιθαλπόντων προσώπων (Pflegepersonen)

Περιθάλποντα πρόσωπα κατά την έννοια του παρόντος βιβλίου είναι εκείνα τα οποία, χωρίς η δραστηριότητά τους να έχει επαγγελματικό χαρακτήρα, παρέχουν

αρωγή κατ' οίκον σε πρόσωπο μη δυνάμενο να αυτοεξυπηρετηθεί, κατά την έννοια του άρθρου 14, επί δεκατέσσερις τουλάχιστον ώρες εβδομαδιαίως.

3) Το δικαίωμα επί της παροχής αρωγής για περίθαλψη κατ' οίκον περιλαμβάνει, μηνιαίως:

(...)

Άρθρο 36. Παροχή περιθάλψεως σε είδος

3. Για τα μη δυνάμενα να αυτοεξυπηρετηθούν πρόσωπα της κατηγορίας ΙΙΙ, παροχές συνολικής αξίας όχι μεγαλύτερης των 2 800 DM.

1) Στα μη δυνάμενα να αυτοεξυπηρετηθούν πρόσωπα, τα οποία περιθάλπονται στην κατοικία τους ή σε άλλο χώρο όπου φιλοξενούνται, παρέχεται γενική περίθαλψη και κατ' οίκον αρωγή υπό τη μορφή παροχών σε είδος (αρωγή για την περίθαλψη κατ' οίκον — häusliche Pflegehilfe). Η αρωγή για την κατ' οίκον περίθαλψη παρέχεται από προσωπικό που έχει τις σχετικές ικανότητες και το οποίο προσλαμβάνεται είτε από το ταμείο υγείας είτε από οργανισμούς που ειδικεύονται στην παροχή εκτός νοσοκομείου περιθάλψεως και με τους οποίους το ταμείο υγείας έχει συνάψει σύμβαση παροχής περιθάλψεως (Versorgungsvertrag). Η σε είδος αρωγή για την περίθαλψη κατ' οίκον μπορεί επίσης να παρασχεθεί από ιδιώτες που έχουν συνάψει με το ταμείο υγείας σύμβαση του είδους που προβλέπεται στο άρθρο 77.

(...)

Άρθρο 37. Επίδομα αρωγής για περίθαλψη που ο δικαιούχος εξασφαλίζει μόνος του (Pflegegeld).

1) Αντί για την παροχή περιθάλψεως κατ' οίκον, τα μη δυνάμενα να αυτοεξυπηρετηθούν πρόσωπα μπορούν να ζητήσουν επίδομα περιθάλψεως. Για να αποκτήσουν δικαίωμα στο επίδομα αυτό, πρέπει να το χρησιμοποιήσουν για να εξασφαλίσουν μόνα τους, εντός των ορίων του επιδόματος, την αναγκαία γενική περίθαλψη και την αρωγή κατ' οίκον, προσλαμβάνοντας πρόσωπο που θα τους τα παράσχει (Pflegeperson) προσηκόντως. Το μηνιαίο ποσόν του επιδόματος περιθάλψεως είναι το ακόλουθο:

2) Η γενική περίθαλψη και η αρωγή κατ' οίκον περιλαμβάνουν παροχές αρωγής για την εκτέλεση των πράξεων που αναφέρονται στο άρθρο 14.

(...)

3. 1 300 DM για τα μη δυνάμενα να αυτοεξυπηρετηθούν πρόσωπα της κατηγορίας III.

(...)

7. Από αυτή τη νομοθεσία περί αρωγής παρεχομένης στα μη δυνάμενα να αυτοεξυπηρετηθούν πρόσωπα προκύπτει ότι το επίδομα περιθάλψεως, του οποίου το αριθμητικό ποσό καθορίζεται στο άρθρο 37 του SGB XI, καταβάλλεται από τον ασφαλιστικό οργανισμό στον ανάπηρο, έστω και αν η περίθαλψη παρέχεται από μέλος της οικογενείας, ενώ τα ανώτατα ποσά που προβλέπονται στο άρθρο 36 του SGB XI αντιστοιχούν στο μέγιστο ποσό που ο ασφαλιστικός οργανισμός οφείλει να δαπανήσει όταν παρέχεται η σχετική υπηρεσία είτε χρησιμοποιώντας το δικό του προσωπικό ή το προσωπικό άλλων οργανισμών με τους οποίους έχει συνάψει σχετική σύμβαση είτε, τέλος, μέσω ιδιωτών με τους οποίους έχει συνάψει σχετική σύμβαση.

Η αιτούσα της κύριας δίκης δήλωσε ότι φροντίζει η ίδια τον σύζυγό της. Επομένως, είναι θεμιτό να υποστηριχθεί ότι, κατ' εφαρμογή της νομοθεσίας αυτής, ο Züchner δικαιούται να λάβει, από τον ασφαλιστικό οργανισμό, το επίδομα περιθάλψεως — μάλλον της κατηγορίας III — που προβλέπεται στο άρθρο 37 του SGB XI και ότι, αντιθέτως, δεν δικαιούται τα υψηλότερο ποσά που προβλέπονται στο άρθρο 36 για την παροχή περιθάλψεως σε είδος, καθόσον τα ποσά αυτά καταβάλλοντα από τον ασφαλιστικό οργανισμό όχι στον ασφαλισμένο, αλλά ως αμοιβή στα πρόσωπα με τα οποία ο οργανισμός έχει συνάψει σύμβαση για την παροχή περιθάλψεως κατ' οίκον.

8. Τον Ιούλιο του 1993, ο Züchner ζήτησε από το HKK να του αποδώσει αναδρομικά, για την περίοδο από 1ης Μαρτίου 1985 μέχρι 31 Ιουλίου 1993, το κόστος των κατ' οίκον υπηρεσιών που του παρέσχε η σύζυγός του. Στις 6 Αυγούστου του ίδιου έτους, το HKK απέρριψε την αίτηση ισχυριζόμενο, πρώτον, ότι όλα τα μέχρι τις 23 Φεβρουαρίου 1987 δικαιώματα είχαν εκκαθαριστεί σύμφωνα με τον συμβιβασμό που είχε συναφθεί ενώπιον του Sozialgericht· δεύτερον, παρατήρησε ότι, εφόσον οι υπηρεσίες είχαν παρασχεθεί από τη σύζυγό του, το εθνικό δίκαιο απέκλειε την απόδοση των σχετικών ποσών, δεδομένου ότι το δικαίωμα επί κατ' οίκον περιθάλψεως θεμελιώνεται μόνον όταν τον ασθενή δεν μπορεί να αναλάβει, στο μέτρο του αναγκαίου, ένα πρόσωπο που συγκατοικεί με αυτόν· τέλος, το δικαίωμα επί των κοινωνικοασφαλιστικών παροχών παραγράφεται μετά τέσσερα έτη. Το HKK τόνισε επιπλέον ότι στον Züchner καταβαλλόταν από τον Ιανουάριο του 1991 μηνιαία χρηματική παροχή 400 DM, σύμφωνα με το άρθρο 57 του SGB V. Από τη δικογραφία δεν προκύπτει αν ο Züchner άσκησε προσφυγή κατά της απορριπτικής αυτής αποφάσεως.

9. Στις 10 Αυγούστου 1993, αμέσως δηλαδή μετά την άρνηση του HKK να αναγνωρίσει στον Züchner, αναδρομικώς, το δικαίωμα επί της αποδόσεως των δαπανών που αντιστοιχούν στις κατ' οίκον υπηρεσίες που του είχε παράσχει η σύζυγός του, η Züchner ζήτησε από το Landgericht in Bremen να της χορηγήσει το ευεργέτημα πενίας για να ασκήσει κατά του HKK αγωγή αποζημιώσεως ζητώντας, πλέον της καταβολής των

ποσών που αντιστοιχούν στις εν λόγω υπηρεσίες για την προαναφερθείσα περίοδο, τόκους, αποζημίωση για το διαφυγόν κέρδος, καθώς και αποζημίωση για περαιτέρω ζημία, ήτοι συνολικό ποσόν 419 390 DM. Η αίτηση αυτή απορρίφθηκε με απόφαση της 20 Ιανουαρίου 1994.

10. Η Züchner άσκησε έφεση ενώπιον του Hanseatisches Oberlandesgericht in Bremen βάσει της οδηγίας 79/7, προβάλλοντας ότι υφίσταται δυσμενή διάκριση οφειλόμενη στο γεγονός ότι, στην καθημερινή ζωή, μόνον οι γυναίκες μπορούν να περιέλθουν σε κατάσταση όπως η δική της. Η έφεση αυτή απορρίφθηκε για τον λόγο ότι, κατά το δικάζον δικαστήριο, η αγωγή που ήθελε να ασκήσει η αιτούσα δεν είχε πολλές πιθανότητες ευδοκιμήσεως.

11. Εν συνεχεία, η Züchner άσκησε «χαριστική προσφυγή» ενώπιον του ιδίου δικαστηρίου, το οποίο ανακάλεσε την απορριπτική απόφασή του με διάταξη της 2ας Μαρτίου 1995, θεωρώντας ότι, στον βαθμό που η απόφαση επί της αιτήσεως παροχής του ευεργετήματος πενίας εξαρτάται από την ερμηνεία ορισμένων διατάξεων του κοινοτικού δικαίου, έπρεπε, προτού εκδώσει νέα απόφαση, να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«1) Ανήκει η αιτούσα, ως σύζυγος ασφαλισμένου που έχει ανάγκη περιθάλψεως, στον ενεργό πληθυσμό κατά την έννοια του άρθρου 2 της οδηγίας;

2) Έχει το άρθρο 37, παράγραφος 3, του SGB V, μολονότι δεν κάνει διάκριση ανάλογα με το φύλο, ως συνέπεια ότι η αιτούσα υφίσταται ως γυναίκα δυσμενή διάκριση υπό την έννοια της οδηγίας;

3) Έχει η αιτούσα, η οποία δεν είναι ασφαλισμένη στο καθού, απευθείας αξιώσεις έναντι του καθού ή απευθείας αξιώσεις έχει μόνον ο σύζυγός της ως ασφαλισμένος;

4) Έχει ευθύνη το ίδιο το καθού ως κρατικός οργανισμός (αναπληρωματικό ασφαλιστικό ταμείο — Ersatzkasse) ή ευθύνεται κάποιος άλλος αντί αυτού;

5) Υφίσταται, κατά το κοινοτικό δίκαιο, ευθύνη του Δημοσίου, ανεξάρτητα από την ύπαρξη υπαιτιότητας, ή η ευθύνη του Δημοσίου μπορεί να θεμελιωθεί μόνο στις διατάξεις του άρθρου 839 του BGB (γερμανικού Αστικού Κώδικα) σε συνδυασμό με το άρθρο 34 του GG (Γερμανικού Συντάγματος);»

Η κοινοτική νομοθεσία

12. Το προσωπικό πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 79/7 ορίζεται στο οικείο άρθρο 2, ως εξής:

«Η παρούσα οδηγία εφαρμόζεται επί του ενεργού πληθυσμού, συμπεριλαμβανομένων και των ανεξάρτητα εργαζομένων, των εργαζομένων των οποίων η δραστηριότητα έχει διακοπεί λόγω ασθενείας, ατυχήματος ή μη ηθελημένης ανεργίας και επί των προσώπων που αναζητούν εργασία, καθώς και επί των συνταξιούχων και των αναπήρων εργαζομένων.»

Το καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής της ορίζεται στο άρθρο 3, ως εξής:

«1. Η παρούσα οδηγία εφαρμόζεται:

α) στα [προβλεπόμενα από τον νόμο] συστήματα που εξασφαλίζουν προστασία κατά των ακολούθων κινδύνων:

— ασθενείας,

— αναπηρίας,

— γήρατος,

— εργατικού ατυχήματος και επαγγελματικής ασθενείας,

— ανεργίας·

β) στις διατάξεις που αφορούν την κοινωνική πρόνοια, κατά το μέτρο που προορίζονται να συμπληρώσουν ή να υποκαταστήσουν τα συστήματα που αναφέρονται στην περίπτωση α'.

2. Η παρούσα οδηγία δεν εφαρμόζεται στις διατάξεις περί παροχών προς επιζώντες ούτε στις διατάξεις περί οικογενειακών παροχών, εκτός αν πρόκειται για οικογενειακές παροχές που χορηγούνται ως προσαύξηση παροχών που οφείλονται λόγω των κινδύνων που αναφέρονται στην παράγραφο 1, περίπτωση α'.

3. (...)»

Σύμφωνα με το άρθρο 4 της οδηγίας 79/7,

«1. Η αρχή της ίσης μεταχειρίσεως συνεπάγεται την απουσία κάθε διακρίσεως που

βασίζεται στο φύλο, είτε άμεσα είτε έμμεσα, σε συσχετισμό ιδίως με την οικογενειακή κατάσταση και ιδιαίτερα όσον αφορά:

— το πεδίο εφαρμογής των συστημάτων και τους όρους πρόσβασης στα συστήματος αυτά,

— την υποχρέωση καταβολής εισφορών και τον υπολογισμό των εισφορών,

— τον υπολογισμό των παροχών, συμπεριλαμβανομένων των προσαυξήσεων λόγω συζύγου και προστατευομένου προσώπου, και τις προϋποθέσεις διαρκείας και διατηρήσεως του δικαιώματος επί των παροχών.

2. Η αρχή της ίσης μεταχειρίσεως δεν θίγει τις διατάξεις περί προστασίας της γυναίκας λόγω μητρότητος.»

13. Στο πλαίσιο της παρούσας προδικαστικής διαδικασίας, παρατηρήσεις υπέβαλαν η Züchner, αιτούσα της παρεμπίπτουσας εθνικής διαδικασίας που αφορά το ευεργέτημα πενίας, η οποία εκπροσωπείται από τον σύζυγό της, το καθού, καθώς και η Γερμανική Κυβέρνηση, η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου και η Επιτροπή.

14. Η αιτούσα τόνισε ότι είναι η πρώτη φορά που υποβάλλεται στο Δικαστήριο προδικαστικό ερώτημα στο πλαίσιο παρεμπίπτουσας αιτήσεως περί αναγνωρίσεως του δικαιώματος επί του ευεργετήματος πενίας, καθόσον προβάλλεται συστηματικά άρνηση της αναγνωρίσεως του δικαιώματος αυτού όταν ζητείται σε σχέση με αγωγή αποζημιώσεως για ζημία που έχει προκύψει από παραβίαση του κοινοτικού δικαίου από κράτος μέλος ή από κρατικό οργανισμό.

Επί της αρμοδιότητας του Δικαστηρίου να δώσει απάντηση στα ερωτήματα

15. Φρονώ ότι είναι η πρώτη φορά που το Δικαστήριο καλείται να αποφανθεί με προδικαστική απόφαση στο πλαίσιο παρεμπίπτουσας αιτήσεως με την οποία ζητείται η αναγνώριση του δικαιώματος επί του ευεργετήματος πενίας στο πλαίσιο εθνικής διαδικασίας. Το Hanseatisches Oberlandesgericht in Bremen αποτελεί αναμφίβολα δικαστήριο κατά την έννοια του άρθρου 177 της Συνθήκης. Ωστόσο, και μολονότι κανένας από τους διαδίκους που υπέβαλαν παρατηρήσεις στο πλαίσιο της διαδικασίας δεν έθεσε το ζήτημα αυτό, διερωτώμαι αν το δικαστήριο αυτό μπορεί να υποβάλει προδικαστικό ερώτημα στο πλαίσιο της παρεμπίπτουσας αυτής αιτήσεως που αφορά την αναγνώριση του δικαιώματος επί του ευεργετήματος πενίας.

Όπως προανέφερα, τα προδικαστικά ερωτήματα υποβλήθηκαν προκειμένου να εκδοθεί απόφαση επί χαριστικής προσφυγής ασκηθείσας κατά της κατ' έφεση απορρίψεως αιτήσεως παροχής του ευεργετήματος πενίας, η οποία προηγήθηκε της ασκήσεως της κύριας αγωγής.

Δεδομένου ότι η παροχή του ευεργετήματος πενίας εξαρτάται από την προϋπόθεση ότι η κύρια αγωγή έχει, prima facie, αρκετές πιθανότητες να ευδοκιμήσει, ότι κατά της κατ' έφεση απορρίψεως της αιτήσεως παροχής του ευεργετήματος πενίας δεν μπορούσε πλέον να ασκηθεί ένδικο μέσον και ότι ο δικάζων την παρεμπίπτουσα αίτηση δικαστής έκρινε αναγκαίο να υποβάλει τα ερωτήματα αυτά ως προς την ερμηνεία της οδηγίας, φρονώ ότι το Δικαστήριο πρέπει να δώσει απάντηση στα ερωτήματα αυτά.

Συγκεκριμένα, κατά πάγια νομολογία, στο πλαίσιο της συνεργασίας μεταξύ του Δικαστηρίου και των εθνικών δικαστηρίων που θεσπίζει το άρθρο 177 της Συνθήκης, εναπόκειται αποκλειστικά στα εθνικά δικαστήρια, στην κρίση των οποίων υποβάλλεται η διαφορά και τα οποία πρέπει να αναλάβουν την ευθύνη της εκδοθησομένης αποφάσεως, να εκτιμούν, ενόψει των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών κάθε υποθέσεως, τόσο το αν είναι αναγκαία η έκδοση προδικαστικής αποφάσεως, προκειμένου να είναι σε θέση να εκδώσουν τη δική τους απόφαση, όσο και το λυσιτελές των ερωτημάτων που υποβάλλουν στο Δικαστήριο [3].

3 — Αποφάσεις της 28ης Μαρτίου 1996, C-129/94, Ruiz Bernáldez (που δεν έχει δημοσιευθεί ακόμα στη Συλλογή, σκέψη 7) της 30ής Νοεμβρίου 1995, C-134/94, Esso Española (Συλλογή 1995, σ. I-4223, σκέψη 9), και της 5ης Οκτωβρίου 1995, C-125/94, Aprile (Συλλογή 1995, σ. I-2919, σκέψη 16).

Επί του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος

16. Το αιτούν δικαστήριο φρονεί ότι η αιτούσα δεν ανήκει στον «ενεργό πληθυσμό» κατά την έννοια του άρθρου 2 της οδηγίας 79/7, αλλά θεωρεί ότι είναι δυνατόν να δοθεί διασταλτική ερμηνεία, στο μέτρο που η Züchner παρέχει φροντίδες που υπερβαίνουν εκείνες που συνήθως παρέχονται στο πλαίσιο του γάμου. Ωστόσο, το αιτούν δικαστήριο θεωρεί ότι δεν έχει αρμοδιότητα να προβεί στη διασταλτική αυτή ερμηνεία και προτιμά να αναλάβει την ευθύνη αυτή το Δικαστήριο.

17. Η αιτούσα της κύριας δίκης φρονεί ότι στο πρώτο ερώτημα του εθνικού δικαστηρίου πρέπει να δοθεί καταφατική απάντηση για διάφορους λόγους: μολονότι είναι αληθές ότι δεν χρειάστηκε να εγκαταλείψει μια επαγγελματική δραστηριότητα για να ασχοληθεί με τον σύζυγό της, είναι εξίσου αληθές ότι δεν μπόρεσε να ασκήσει καμία τέτοια δραστηριότητα και ότι δεν πρέπει να υπάρχει διαφορά μεταξύ της εγκαταλείψεως μιας δραστηριότητας ενόψει της επιβλέψεως ενός αναπήρου προσώπου και της αδυναμίας ενάρξεως κάποιας επαγγελματικής δραστηριότητας διότι οι φροντίδες που απαιτούσε το πρόσωπο αυτό ήσαν τόσο σημαντικές και εντατικές ώστε απέκλειαν ένα τέτοιο ενδεχόμενο· και στις δύο περιπτώσεις, η παρεχόμενη στον ανάπηρο περίθαλψη καθιστά αδύνατη την άσκηση επαγγελματικής δραστηριότητας και, συνεπώς, το πρόσωπο που ασχολείται με τον ανάπηρο πρέπει να θεωρείται ότι ανήκει στον ενεργό πληθυσμό. Συναφώς, η αιτούσα παραθέτει την απόφαση Drake [4], στην οποία το Δικαστήριο τόνισε ότι το πρόσωπο που ασχολείται με ανάπηρο και το οποίο αναγκάστηκε για τον λόγο αυτό να διακόψει την επαγγελματική του δρα-

4 — Απόφαση της 24ης Ιουνίου 1986, 150/85, Drake (Συλλογή 1986, σ. 1995).

στηριότητα πρέπει να θεωρείται ότι ανήκει στον ενεργό πληθυσμό κατά την έννοια της οδηγίας 79/7. Το Δικαστήριο πρόσθεσε τέλος ότι, ακόμη και αν δεν θεωρείτο ότι ανήκει στον ενεργό πληθυσμό κατά την έννοια του άρθρου 2, το πρόσωπο αυτό θα μπορούσε να επικαλεστεί την οδηγία 79/7, διότι ο σύζυγός του αναγκάστηκε να παραιτηθεί από την επαγγελματική του δραστηριότητα λόγω της αναπηρίας του.

18. Το καθού με τις παρατηρήσεις του περιορίζεται να προτείνει στο Δικαστήριο να δώσει στο πρώτο ερώτημα του εθνικού δικαστηρίου την απάντηση ότι η αιτούσα δεν ανήκει στον «ενεργό πληθυσμό» κατά την έννοια του άρθρου 2 της οδηγίας 79/7. Η αιτούσα είναι γυναίκα που απασχολείται αποκλειστικά με οικιακές εργασίες και δεν ασκεί καμία αμειβόμενη επαγγελματική δραστηριότητα, καθόσον ως τέτοια μπορεί να χαρακτηρισθεί μόνον η δραστηριότητα που αποσκοπεί στην απόκτηση εισοδημάτων για την εξασφάλιση της διαβίωσης, πράγμα το οποίο δεν συμβαίνει εν προκειμένω, Η αιτούσα παρέχει υπηρεσίες τις οποίες, ως έγγαμη γυναίκα, οφείλει να παρέχει λόγω τόσο μιας εκ του νόμου υποχρεώσεως όσο και μιας ηθικής επιταγής. Το καθού προσθέτει ότι είναι δυνατόν η αιτούσα να οφείλει, στο πλαίσιο της συζυγικής της ζωής, να εκτελεί εργασίες τις οποίες άλλες γυναίκες δεν εκτελούν, αλλά αυτό αποτελεί την αναπόφευκτη συνέπεια της αναπηρίας του συντρόφου της.

19. Η Γερμανική Κυβέρνηση προτείνει να δοθεί αρνητική απάντηση στο πρώτο ερώτημα του εθνικού δικαστηρίου· στηρίζεται προς τούτο στην απόφαση Drake [5], σύμφωνα με την οποία ένα πρόσωπο του οποίου η επαγγελματική δραστηριότητα διακόπηκε από έναν από τους κινδύνους που διαλαμβάνονται στο άρθρο 3 ανήκει στον ενεργό πληθυσμό κατά την έννοια του άρθρου 2 της οδηγίας 79/7. Επομένως, πρέπει εν πάση περιπτώσει να υφίσταται διακοπή μιας προηγούμενης επαγγελματικής δραστηριότητας, το δε γεγονός και μόνο της ασχολίας με ανάπηρο συγγενή δεν μπορεί να θεωρηθεί επαρκές.

20. Η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου εκφράζει σοβαρές αμφιβολίες ως προς το παραδεκτό των προδικαστικών ερωτημάτων. Ισχυρίζεται, αφενός, ότι τα ερωτήματα δεν είναι αναγκαία για να εκδοθεί απόφαση επί της διαφοράς που έχει υποβληθεί ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου και, αφετέρου, ότι η διάταξη περί παραπομπής δεν περιέχει επαρκή στοιχεία προκειμένου να καταστεί δυνατό στα κράτη μέλη και στα θεσμικά όργανα να υποβάλουν επωφελείς παρατηρήσεις.

Πρώτον, τα ερωτήματα επί των οποίων πρέπει να αποφανθεί το Δικαστήριο αφορούν την ερμηνεία της οδηγίας 79/7, σχετικά με την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως μεταξύ ανδρών και γυναικών σε θέματα κοινωνικής ασφαλίσεως. Ωστόσο, το εθνικό δικαστήριο αναφέρει ήδη στη διάταξη περί παραπομπής ότι δεν υφίσταται καμία ευθεία δυσμενής διάκριση στην προκειμένη περίπτωση και ότι, μονολότι η επίδικη διάταξη επηρεάζει σημαντικά μεγαλύτερο αριθμό γυναικών απ' ό,τι ανδρών, δικαιολογείται από αντικειμενικούς παράγοντες που δεν έχουν καμία σχέση με δυσμενή διάκριση. Σύμφωνα με

5 — Ibidem.

τη νομολογία του Δικαστηρίου [6], εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο, που είναι το μόνο αρμόδιο να εκτιμήσει τα πραγματικά περιστατικά και να ερμηνεύσει την εθνική νομοθεσία, να προσδιορίσει αν και σε ποιο βαθμό μια νομοθετική διάταξη που εφαρμόζεται ανεξαρτήτως φύλου του εργαζομένου, πλήττει, όμως, στην πράξη περισσότερο τις γυναίκες παρά τους άνδρες, δικαιολογείται από λόγους αντικειμενικούς και ξένους προς οποιαδήποτε διάκριση, βασιζόμενη στο φύλο· δεδομένου ότι, στην υπό κρίση υπόθεση, το ίδιο το εθνικό δικαστήριο διαπιστώνει ότι μια διάταξη που μπορεί να έχει αποτελέσματα ενέχονται διακρίσεις δικαιολογείται αντικειμενικά, παρέλκει η αίτηση ερμηνείας της οδηγίας 79/7.

Δεύτερον, η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου εκθέτει ότι οι ελλείψεις της διατάξεως περί παραπομπής καθιστούν ιδιαίτερα δυσχερή τη διατύπωση παρατηρήσεων εν προκειμένω. Ωστόσο, για την περίπτωση που το Δικαστήριο θα έκρινε τα ερωτήματα παραδεκτά, προτείνει, ελλείψει πληρέστερων στοιχείων όσον αφορά τα πραγματικά περιστατικά, να εξετασθούν τα περιστατικά βάσει εναλλακτικών υποθέσεων: αν η Züchner είχε εργαστεί ή αναζητούσε εργασία όταν ο σύζυγός της υπέστη το ατύχημα και αν είχε εγκαταλείψει την εργασία της ή την αναζήτηση εργασίας για να ασχοληθεί μ' αυτόν, θα ανήκε στον ενεργό πληθυσμό κατά την έννοια του άρθρου 2 της οδηγίας 79/7, υπό την ιδιότητα του προσώπου, του οποίου η δραστηριότητα διακόπηκε λόγω της επελεύσεως ενός από τους κινδύνους που προβλέπονται στο άρθρο 3. Δεδομένου όμως ότι δεν εργαζόταν και δεν αναζητούσε εργασία, η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου φρονεί ότι η αιτούσα δεν ανήκει στον ενεργό πληθυσμό και ότι, συνεπώς, δεν έχει δικαίωμα να επικαλείται τις διατάξεις της οδηγίας 79/7, εφόσον, σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου, η οδηγία αυτή καταλαμβάνει μόνο τα πρόσωπα που είναι διαθέσιμα στην αγορά εργασίας ή που έπαυσαν να είναι λόγω της επελεύσεως ενός από τους κινδύνους που απαριθμούνται στο προπαρατεθέν άρθρο 3 [7]. Τέλος, η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου παρατηρεί ότι, αν το Δικαστήριο θεωρούσε παραδεκτά τα προδικαστικά ερωτήματα, δεν θα έπρεπε να δώσει απάντηση παρά μόνο στο πρώτο από αυτά, μάλιστα δε ως εξής: η αιτούσα δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι περιλαμβάνεται στον ενεργό πληθυσμό κατά την έννοια του άρθρου 2 της οδηγίας 79/7, παρά μόνον αν, πριν από το ατύχημα του συζύγου της, εργαζόταν ως μισθωτός ή ανεξάρτητος εργαζόμενος ή αν αναζητούσε εργασία και διέκοψε μία από τις δραστηριότητες αυτές όταν ο σύζυγός της περιήλθε σε κατάσταση που αντιστοιχεί σε έναν από τους κινδύνους που απαριθμούνται στο άρθρο 3.

21. Η Επιτροπή τονίζει καταρχάς δύο περιστάσεις. Πρώτον, το γεγονός ότι το εθνικό δικαστήριο υποβάλλει προδικαστικό ερώτημα για να εκτιμήσει το συμβατό προς το κοινοτικό δίκαιο ενός εσωτερικού κανόνα που θα μπορούσε να συνιστά έμμεση δυσμενή διάκριση, καθόσον προβλέπει ότι ο ασθενής δεν δικαιούται κατ' οίκον περίθαλψη, σε είδος ή υπό μορφή αποδόσεως των δαπανών που πραγματοποίησε για το προσωπικό που προσέλαβε, παρά μόνον όταν κανένα πρόσωπο που συγκατοικεί μ' αυτόν δεν μπορεί να του παράσχει την αναγκαία αρωγή και βοήθεια. Δεύτερον, το γεγονός ότι δεν μπορεί εδώ να πρόκειται παρά για περίθαλψη κατ' οίκον διεπόμενη από το άρθρο 37 του SGB V, καθόσον ο ασφαλιστικός οργανι-

6 — Απόφαση της 13ης Ιουλίου 1989, 171/88, Rinner-Kühn (Συλλογή 1989, σ. 2743, σκέψη 15).

7 — Απόφαση της 11ης Ιουλίου 1991, C-31/90, Johnson (Συλλογή 1991, σ. I-3723, σκέψη 27).

σμός καταβάλλει το επίδομα περιθάλψεως του άρθρου 37 του SGB XI, το οποίο περιλαμβάνει τόσο την αρωγή για τη γενική περίθαλψη όσο και την αρωγή κατ' οίκον, έστω και αν τη φροντίδα του ασφαλισμένου αναλαμβάνουν τα μέλη της οικογενείας του που ζουν μαζί με αυτόν.

22. Η Επιτροπή τονίζει ότι ο Züchner ανήκε στον ενεργό πληθυσμό όταν υπέστη το ατύχημα και ότι δικαιούται τις αντίστοιχες παροχές της ασφαλίσεως για υγειονομική περίθαλψη. Επομένως, εμπίπτει στο προσωπικό πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 79/7 και οι παροχές που του καταβάλλονται περιλαμβάνονται στο καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής της εν λόγω οδηγίας. Ωστόσο, αυτό δεν αρκεί για να μπορεί ο Züchner να επικαλεστεί την οδηγία ενώπιον εθνικού δικαστηρίου όταν υφίσταται τα αποτελέσματα εθνικής διατάξεως που ενέχει διακρίσεις ως προς τη σύζυγό του, εφόσον, όπως έκρινε το Δικαστήριο στην απόφαση Verholen κ.λπ. [8], πρέπει επιπλέον και η ίδια η σύζυγος να εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας.

Η Επιτροπή ισχυρίζεται επίσης ότι το Δικαστήριο, στην απόφαση Drake [9], διεύρυνε την έννοια του ενεργού πληθυσμού, θεωρώντας ότι ένα πρόσωπο που διέκοψε την επαγγελματική του δραστηριότητα για να ασχοληθεί με ανάπηρο ανιόντα πρέπει να περιληφθεί στο προσωπικό πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 79/7.

Η Επιτροπή προσθέτει ότι, για να έχει η οδηγία εφαρμογή επί της διαφοράς της κύριας δίκης, πρέπει η αιτούσα να ανήκει στον «ενεργό πληθυσμό», υπό την ιδιότητα του προσώπου που παρέχει κατ' οίκον περίθαλψη σε ανάπηρο. Επιπλέον, πρέπει η παροχή περιθάλψεως να είναι τόσο εντατική και συνεχής ώστε να πρέπει να θεωρηθεί παροχή εργασίας. Λόγω της φύσεως και του μεγέθους των υπηρεσιών που η αιτούσα παρέχει στον σύζυγό της, η Επιτροπή φρονεί ότι η αιτούσα εμπίπτει στο προσωπικό πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 79/7, όπως αυτό ορίζεται στο οικείο άρθρο 2.

23. Η Επιτροπή προσθέτει επικουρικώς ότι, υπό την προϋπόθεση ότι ο δικαιούχος των υπηρεσιών ανήκει στον ενεργό πληθυσμό, υπάρχουν τρεις υποθετικές περιπτώσεις στις οποίες η οδηγία μπορεί επίσης να έχει εφαρμογή επί του προσώπου που παρέχει τις υπηρεσίες αυτές, ήτοι: όταν το πρόσωπο αυτό διέκοψε την επαγγελματική του δραστηριότητα για να παράσχει τις εν λόγω υπηρεσίες, όταν εργαζόταν στο παρελθόν αλλά δεν είναι πλέον σε θέση να εργάζεται, διότι για παράδειγμα έχει συνταξιοδοτηθεί, και, τέλος, όταν διέκοψε την επαγγελματική του δραστηριότητα για άλλο λόγο και αναζητεί εργασία. Το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας, που απαγορεύει τις διακρίσεις λόγω φύλου, έχει εφαρμογή στις περιπτώσεις αυτές, δεδομένου ότι η προστασία του δικαιούχου των υπηρεσιών επεκτείνεται και στο πρόσωπο που τις παρέχει.

Υπάρχουν, κατά την Επιτροπή, δύο περιπτώσεις κατά τις οποίες η αιτούσα δεν προστατεύεται από το το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7 έναντι των

8 — Απόφαση της 11ης Ιουλίου 1991, C-87/90, C-88/90 και C-89/90 (Συλλογή 1991, σ. I-3757).

9 — Παρατέθηκε στην υποσημείωση 4 ανωτέρω.

ενεχουσών διακρίσεις διατάξεων και ο σύζυγος δεν μπορεί να προβάλει τη ζημία που προκαλεί η διάκριση αυτή:

1) οσάκις το πρόσωπο που παρέχει τις υπηρεσίες δεν έχει ασκήσει καμία επαγγελματική δραστηριότητα και ανέλαβε την παροχή περιθάλψεως στον σύζυγό του, πλέον της συνήθους δραστηριότητάς του που συνίσταται σε οικιακές εργασίες·

2) οσάκις το πρόσωπο αυτό διέκοψε την επαγγελματική του δραστηριότητα για λόγο που δεν περιλαμβάνεται σε εκείνους που απαριθμούνται στο άρθρο 3, παράγραφος 1, στοιχείο α', της οδηγίας 79/7 και δεν αναζητεί εργασία.

24. Η Επιτροπή κλείνει τις παρατηρήσεις της επί του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος υποστηρίζοντας ότι τα πραγματικά στοιχεία που διαθέτει δεν επαρκούν για να μπορέσει να κατατάξει την αιτούσα σε μία από αυτές τις πέντες κατηγορίες. Προτείνει στο Δικαστήριο να δώσει στο εθνικό δικαστήριο την απάντηση ότι στον ενεργό πληθυσμό, κατά την έννοια των άρθρων 2 και 3 της οδηγίας 79/7, ανήκουν τα πρόσωπα που περιθάλπουν ασθενή κατ' οίκον εφόσον η παρεχόμενη περίθαλψη έχει, λόγω της φύσεώς της και του χρόνου που απαιτεί, τέτοιο μέγεθος ώστε, αν δεν την παρείχε ένα μέλος της οικογενείας, θα έπρεπε να την αναλάβει ένας ανεξάρτητος επαγγελματίας ή ένας μισθωτός· η Επιτροπή προσθέτει ότι εν πάση περιπτώσει στον ενεργό πληθυσμό ανήκουν επίσης πρόσωπα τα οποία, για να περιθάλψουν τον ανάπηρο σύζυγό τους, αναγκάστηκαν να διακόψουν την επαγγελματική τους δραστηριότητα, καθώς επίσης και εκείνα τα οποία, έχοντας εργασθεί στο παρελθόν, δεν είναι πλέον τώρα σε θέση να εργασθούν, καθώς και εκείνα που αναζητούν εργασία.

25. Θέλω καταρχάς να τονίσω ότι, μεταξύ των κατ' οίκον παροχών που προβλέπονται στην επίδικη διάταξη (άρθρο 37 του SGB V), ήτοι της περιθάλψεως με θεραπευτικό σκοπό, της γενικής περιθάλψεως και της κατ' οίκον αρωγής, σε μια περίπτωση όπως αυτή του Züchner που αδυνατεί να αυτοεξυπηρετηθεί για περίοδο ασφαλώς όχι μικρότερη των έξι μηνών, οι δύο τελευταίες διέπονται από τις διατάξεις SGB XI, που προβλέπουν την, κατόπιν αιτήσεως του ασφαλισμένου, καταβολή επιδόματος περιθάλψεως όταν αυτός αναλαμβάνει μόνος του να εξεύρει το πρόσωπο που θα τον φροντίσει, ανεξάρτητα από το αν το πρόσωπο που τον περιθάλπει συγκατοικεί ή όχι με αυτόν. Από τα ανωτέρω συνάγω ότι η περίθαλψη με θεραπευτικό σκοπό, τόσο σε είδος όσο και υπό τη μορφή αποδόσεως των δαπανών που πραγματοποιήθηκαν για το προσωπικό το οποίο προσέλαβε ο ίδιος ο ενδιαφερόμενος, είναι η μόνη παροχή την οποία ο ασφαλιστικός οργανισμός μπορεί να αρνηθεί να του παράσχει κατ' εφαρμογήν της παραγράφου 3 του προπαρατεθέντος άρθρου, στην περίπτωση όπου ένα πρόσωπο που συγκατοικεί με αυτόν μπορεί να του παράσχει την εν λόγω περίθαλψη.

26. Όπως και η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου, διαπιστώνω πλήρη σχεδόν απουσία πραγματικών στοιχείων στη διάταξη περί παραπομπής, πράγμα το οποίο καθιστά δυσχερή μια απάντηση στο εθνικό δικαστήριο που να του είναι χρήσιμη για να αποφανθεί επί της παρεμπίπτουσας αιτήσεως που του έχει υποβληθεί, μολονότι η Επιτροπή ανέλαβε να προσκομίσει

αρκετά λεπτομερή πληροφορικά στοιχεία, τα οποία καλύπτουν, σε μεγάλο μέρος, την έλλειψη αυτή.

27. Αντιθέτως, η διάταξη περί παραπομπής λέει σαφέστατα και ευθύς εξαρχής ότι το εθνικό δικαστήριο εκτιμά ότι η αιτούσα δεν ανήκει στον ενεργό πληθυσμό κατά την έννοια του άρθρου 2 της οδηγίας 79/7, αλλά θεωρεί ότι είναι δυνατόν το Δικαστήριο να ερμηνεύσει την έννοια αυτή διασταλτικά, συνεκτιμώντας το γεγονός ότι η Züchner παρέχει υπηρεσίες οι οποίες βαίνουν πέραν της φροντίδας που συνήθως παρέχεται στα πλαίσια του γάμου.

28. Το ερώτημα που τίθεται είναι αν, ενόψει των χαρακτηριστικών της υπό κρίση υποθέσεως, η Züchner πρέπει να θεωρηθεί ότι ανήκει στον ενεργό πληθυσμό. Το άρθρο 2 της οδηγίας 79/7, που καθορίζει το προσωπικό πεδίο εφαρμογής της, ορίζει ότι η οδηγία εφαρμόζεται επί του ενεργού πληθυσμού, συμπεριλαμβανομένων των ανεξάρτητα εργαζομένων, των εργαζομένων των οποίων η δραστηριότητα έχει διακοπεί λόγω ασθενείας, ατυχήματος ή μη ηθελημένης ανεργίας και επί των προσώπων που αναζητούν εργασία, καθώς και επί των συνταξιούχων και των αναπήρων εργαζομένων.

29. Κατ' αρχήν, η έννοια του ενεργού πληθυσμού που διαλαμβάνεται στην οδηγία είναι εξαιρετικά ευρεία συγκρινόμενη, για παράδειγμα, με τον ορισμό που διαλαμβάνεται στο σημείου 5 του ψηφίσματος σχετικά με τις στατιστικές του ενεργού πληθυσμού, της απασχολήσεως, της ανεργίας και της υποαπασχολήσεως [10].

Σύμφωνα με τον ορισμό αυτό, «ο "ενεργός πληθυσμός" περιλαμβάνει όλα τα πρόσωπα των δύο φύλων που παρέχουν, κατά τη διάρκεια καθορισμένης περιόδου αναφοράς, την εργατική δύναμη που είναι διαθέσιμη για την παραγωγή προϊόντων και υπηρεσιών, όπως αυτά ορίζονται από τα συστήματα λογιστικής και τους εθνικούς ισολογισμούς των Ηνωμένων Εθνών. Σύμφωνα με τα συστήματα αυτά, η παραγωγή προϊόντων και υπηρεσιών περιλαμβάνει κάθε είδους παραγωγή και μεταποίηση πρωτογενών προϊόντων, είτε αυτά προορίζονται για την αγορά είτε για ανταλλαγή ή για αυτοκατανάλωση, καθώς και την παραγωγή για την αγορά όλων των λοιπών προϊόντων και υπηρεσιών και, στην περίπτωση νοικοκυριών που παράγουν τέτοια προϊόντα και υπηρεσίες για την αγορά, την αντίστοιχη παραγωγή που προορίζεται για αυτοκατανάλωση».

Σύμφωνα με τα σημεία 12 και 13 του ψηφίσματος αυτού, τα πρόσωπα που ασχολούνται με οικιακές εργασίες, οι συνταξιούχοι εργαζόμενοι και τα πρόσωπα που έχουν πληγεί από ασθένεια ή αναπηρία, μεταξύ άλλων, ανήκουν στην «ανενεργό πληθυσμό».

10 — Το οποίο εγκρίθηκε από τη δέκατη τρίτη Διεθνή Διάσκεψη των Στατιστικολόγων της Εργασίας, που συνεκλήθη στη Γενεύη από το διοικητικό συμβούλιο της Διεθνούς Οργανώσεως Εργασίας και πραγματοποιήθηκε από 18 έως 29 Οκτωβρίου 1982. Διεθνές Γραφείο Εργασίας, Γενεύη, 1983.

30. Από τη σύγκριση μεταξύ των δύο ορισμών προκύπτει ότι οι εργαζόμενοι των οποίων η δραστηριότητα διακόπτεται λόγω ασθένειας ή ατυχήματος ή εκείνοι που έχουν καταστεί ανάπηροι πρέπει να θεωρούνται ότι περιλαμβάνονται στην έννοια του ενεργού πληθυσμού για τους σκοπούς της οδηγίας 79/7, ενώ, αν έπρεπε να τηρηθεί ο ορισμός που δίδει το προμνησθέν ψήφισμα, θα ανήκαν στον ανενεργό πληθυσμό.

31. Δεν είναι η πρώτη φορά που το Δικαστήριο πρέπει να καθορίσει αν μια προφανώς οριακή περίπτωση εμπίπτει στο προσωπικό πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 79/7. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο, απαντώντας με την απόφαση Drake [11], στα προδικαστικά ερωτήματα που είχε υποβάλει ο Chief Social Security Commissioner προκειμένου να εκτιμήσει αν συμβιβαζόταν προς την οδηγία μια εθνική διάταξη που καθόριζε τις απαιτούμενες προϋποθέσεις για τη χορήγηση επιδόματος περιθάλψεως αναπήρου προσώπου, έκρινε ότι: «Κατά το άρθρο 2, η έννοια του "ενεργού πληθυσμού", η οποία προσδιορίζει το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας, ορίζεται ευρέως και συμπεριλαμβάνει "τους ανεξάρτητους εργαζομένους, τους εργαζομένους των οποίων η δραστηριότης έχει διακοπεί λόγω ασθενείας, ατυχήματος ή μη ηθελημένης ανεργίας και τα πρόσωπα που αναζητούν εργασία, καθώς και τους συνταξιούχους και τους αναπήρους εργαζομένους". Η διάταξη αυτή στηρίζεται στην ιδέα ότι ένα πρόσωπο του οποίου η εργασία διακόπηκε από έναν από τους κινδύνους στους οποίους αναφέρεται το άρθρο 3 ανήκει στον ενεργό πληθυσμό. Αυτό ισχύει και στην περίπτωση της Drake, η οποία παραιτήθηκε από την εργασία της, αποκλειστικά λόγω ενός από τους κινδύνους που απαριθμούνται στο άρθρο 3, ήτοι λόγω της αναπηρίας της μητέρας της. Επομένως, πρέπει να θεωρηθεί ότι ανήκει στον ενεργό πληθυσμό κατά την έννοια της οδηγίας.» Η Drake, η οποία ήταν έγγαμη και ζούσε με τον σύζυγό της, είχε απασχοληθεί επί σειρά ετών ως μισθωτή σε διάφορες εργασίες, με πλήρες και με μειωμένο ωράριο, έως ότου η μητέρα της, με σοβαρή αναπηρία, πήγε να ζήσει μαζί της, αναγκάζοντάς την έτσι να εγκαταλείψει την εργασία της για να την περιθάλψει.

32. Με την απόφαση Johnson [12], το Δικαστήριο έκρινε ότι ένα πρόσωπο το οποίο εγκατέλειψε την επαγγελματική του δραστηριότητα για να ασχοληθεί με την εκπαίδευση του τέκνου του δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 79/7 ως εργαζόμενος του οποίου η δραστηριότητα διακόπηκε λόγω ενός από τους κινδύνους που αναφέρονται στην οδηγία, δεδομένου ότι η περίπτωση αυτή δεν περιλαμβάνεται μεταξύ των κινδύνων που απαριθμούνται στο άρθρο 3, παράγραφος 1, στοιχείο α', της εν λόγω οδηγίας· το Δικαστήριο πρόσθεσε ότι το πρόσωπο αυτό μπορεί εντούτοις να θεωρηθεί ότι εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας ως πρόσωπο που αναζητεί εργασία, του οποίου η αναζήτηση καθίσταται πλέον αδύνατη λόγω επελεύσεως ενός από τους προαναφερθέντες κινδύνους, εφόσον η ιδιότητα του αιτούντος εργασία αρκεί για να περιληφθεί κάποιος στον ενεργό πληθυσμό κατά την έννοια του άρθρου 2, χωρίς να χρειάζεται να γίνει διάκριση ανάλογα με τον λόγο για τον οποίο ο ενδιαφερόμενος εγκατέλειψε προηγούμενη εργασία ή ανάλογα με το αν άσκησε ή όχι στο παρελθόν κάποια επαγγελματική δραστηριότητα.

Το Δικαστήριο θεώρησε ωστόσο ότι ο ενδιαφερόμενος όφειλε να αποδείξει την ιδιότητα του αιτούντος εργασία κατά την

11 — Που παρατέθηκε στην υποσημείωση 4 ανωτέρω, στη σκέψη 22.

12 — Που παρατέθηκε στην υποσημείωση 7 ανωτέρω, στις σκέψεις 19 έως 22.

επέλευση ενός από τους κινδύνους αυτούς και ότι εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο να κρίνει — λαμβάνοντας κυρίως υπόψη το αν υπάρχει εγγραφή σε οργανισμό απασχολήσεως, επιφορτισμένο με την έρευνα των προσφορών εργασίας ή με την παροχή συνδρομής στους αιτούντες εργασία κατά τις προσπάθειές τους, τις επιστολές τις οποίες ο ενδιαφερόμενος απέστειλε σε εργοδότες ζητώντας εργασία ή τις βεβαιώσεις επιχειρήσεων που πιστοποιούν ότι ο ενδιαφερόμενος παρουσιάστηκε σε συνεντεύξεις προσλήψεως — αν ο ενδιαφερόμενος αναζητούσε όντως εργασία κατά τον χρόνο επελεύσεως ενός από τους κινδύνους που μνημονεύονται στην οδηγία.

33. Στις υποθέσεις Nolte και Megner και Scheffel [13], τέθηκε το ζήτημα αν το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7 έπρεπε να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι ορισμένες εθνικές διατάξεις, οι οποίες εξαιρούν από το εκ του νόμου σύστημα ασφαλίσεως γήρατος ή από την υποχρεωτική υπαγωγή στο εκ του νόμου σύστημα ασφαλίσεως ασθενείας τις εργασίες που συνεπάγονται συνήθως ωράριο κατώτερο των δεκαπέντε ωρών την εβδομάδα και μισθό μη υπερβαίνοντα το ένα έβδομο του μέσου μηνιαίου μισθού ή οι οποίες εξαιρούν από την υποχρέωση καταβολής εισφορών στο προβλεπόμενο από τον νόμο σύστημα ασφαλίσεως κατά της ανεργίας τις μισθωτές δραστηριότητες που συνήθως περιορίζονται από τη φύση τους σε ωράριο μικρότερο των δεκαοκτώ ωρών την εβδομάδα ή έχουν εξαρχής περιοριστεί κατ' αυτόν τον τρόπο βάσει συμβάσεως εργασίας, συνιστούν δυσμενή διάκριση λόγω φύλου, εφόσον οι διατάξεις αυτές πλήττουν σαφώς περισσότερες γυναίκες απ' ό,τι άνδρες και δεν δικαιολογούνται από αντικειμενικούς λόγους ασχέτους προς οποιαδήποτε διάκριση.

13 — Αποφάσεις της 14ης Δεκεμβρίου 1995, C-317/93, Nolte (Συλλογή 1995, σ. I-4625), και C-444/93, Megner και Scheffel (Συλλογή 1995, σ. I-4741).

Προτού εξετάσει το ερώτημα αυτό, το Δικαστήριο διερωτήθηκε αν τα πρόσωπα που απασχολούνται σε εργασίες ήσσονος σημασίας με τα ως άνω χαρακτηριστικά ανήκουν στον ενεργό πληθυσμό κατά την έννοια του άρθρου 2 της οδηγίας 79/7. Συναφώς, το Δικαστήριο τόνισε ότι το γεγονός ότι το εισόδημα του εργαζομένου δεν καλύπτει όλες τις ανάγκες του δεν μπορεί να του αφαιρέσει την ιδιότητα του ενεργού προσώπου και ότι, σύμφωνα με τη νομολογία του, το γεγονός ότι ένα πρόσωπο ασκεί μισθωτή δραστηριότητα η οποία αποφέρει εισοδήματα κατώτερα από το ελάχιστο όριο συντηρήσεως [14] ή στο πλαίσιο της οποίας η διάρκεια του χρόνου εργασίας δεν υπερβαίνει κατά κανόνα τις δεκαοκτώ ώρες εβδομαδιαίως [15] ή τις δώδεκα ώρες εβδομαδιαίως [16] ή ακόμη και τις δέκα ώρες εβδομαδιαίως [17] δεν αποκλείει να θεωρείται το πρόσωπο αυτό εργαζόμενος υπό την έννοια των άρθρων 48 ή 119 της Συνθήκης ΕΚ ή κατά την έννοια της οδηγίας 79/7, ανάλογα με την περίπτωση. Το Δικαστήριο προσέθεσε ότι το γεγονός ότι ορισμένες από τις αποφάσεις αυτές δεν αφορούν το δίκαιο της κοινωνικής ασφαλίσεως και την ερμηνεία του άρθρου 2 της οδηγίας 79/7 δεν ειναι ικανό να θέσει υπό αμφισβήτηση την προηγηθείσα διαπίστωση, δεδομένου ότι οι αποφάσεις αυτές διευκρινίζουν την έννοια του εργαζομένου υπό το πρίσμα της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως [18].

34. Ομοίως, στην πρόσφατη απόφασή του Posthuma-van Damme [19], το Δικαστήριο τόνισε ότι η έννοια του ενεργού πληθυσμού

14 — Απόφαση της 23ης Μαρτίου 1982, 53/81, Levin (Συλλογή 1982, σ. 1035, σκέψεις 15 και 16).

15 — Απόφαση της 13ης Δεκεμβρίου 1989, C-102/88, Ruzius-Wilbrink (Συλλογή 1989, σ. 4311, σκέψεις 7 και 17).

16 — Απόφαση της 3ης Ιουνίου 1986, 139/85, Kempf (Συλλογή 1986, σ. 1741, σκέψεις 2 και 16).

17 — Απόφαση Rinner-Kühn, προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 6 ανωτέρω, σκέψη 16.

18 — Παρατεθείσες στην υποσημείωση 13 ανωτέρω, σκέψεις 19 και 20, καθώς και 18 και 20 αντιστοίχως.

19 — Απόφαση της 1ης Φεβρουαρίου 1996, C-280/94 (Συλλογή 1996, σ. I-179, σκέψεις 20 και 21).

είναι ευρύτατη, δεδομένου ότι καλύπτει όλους τους εργαζομένους, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που απλώς αναζητούν εργασία, και ότι ένα πρόσωπο το οποίο, κατά τη διάρκεια του έτους που προηγήθηκε της ενάρξεως της ανικανότητάς του προς εργασία, δεν πραγματοποίησε, από επαγγελματική δραστηριότητα ή σε σχέση με μια τέτοια δραστηριότητα, ορισμένο εισόδημα δεν εξαιρείται αναγκαστικά από το προσωπικό πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 79/7.

35. Η απόφαση όμως που φρονώ ότι είναι αποφασιστική για να εκτιμηθεί αν η Züchner ανήκει στον ενεργό πληθυσμό κατά την έννοια της οδηγίας 79/7 είναι εκείνη που εξέδωσε το Δικαστήριο στην υπόθεση Achterberg-te Riele κ.λπ. [20] και με την οποία έδωσε απάντηση στα προδικαστικά ερωτήματα που του είχε υποβάλει το Raad van Beroep te Utrecht ως προς το αν το άρθρο 2 της οδηγίας 79/7 έχει την έννοια ότι η οδηγία αυτή εφαρμόζεται επί προσώπων που δεν έχουν ασκήσει επαγγελματική δραστηριότητα και δεν αναζητούν εργασία, καθώς και επί προσώπων που έχουν ασκήσει δραστηριότητα η οποία δεν διεκόπη από κάποιον από τους κινδύνους που αναφέρονται στο άρθρο 3, παράγραφος 1, στοιχείο α', της οδηγίας και δεν αναζητούν εργασία.

Το Δικαστήριο έδωσε αρνητική απάντηση στα ερωτήματα αυτά στηριζόμενο στην ακόλουθη συλλογιστική: «Το προσωπικό πεδίο εφαρμογής της οδηγίας καθορίζεται στο άρθρο 2, δυνάμει του οποίου η οδηγία εφαρμόζεται επί του ενεργού πληθυσμού, επί των προσώπων που αναζητούν εργασία, καθώς και επί των εργαζομένων των οποίων η δραστηριότητα έχει διακοπεί λόγω ενός από τους κινδύνους που απαριθμούνται στο άρθρο 3, παράγραφος 1, στοιχείο α', δηλαδή λόγω ασθενείας, αναπηρίας, γήρατος, εργατικού ατυχήματος και επαγγελματικής ασθενείας, καθώς και ανεργίας. Η οδηγία, σύμφωνα με το άρθρο 3, παράγραφος 1, στοιχείο α', εφαρμόζεται στα προβλεπόμενα από τον νόμο συστήματα που εξασφαλίζουν προστασία κατά του γήρατος, όπως το σύστημα στο οποίο αναφέρονται οι κύριες δίκες, από το συνδυασμό όμως των άρθρων 2 και 3 της οδηγίας προκύπτει ότι αυτή δεν αφορά παρά μόνον τα πρόσωπα τα οποία εργάζονται κατά το χρόνο που αποκτούν δικαίωμα για σύνταξη γήρατος ή των οποίων η δραστηριότητα είχε προηγουμένως διακοπεί λόγω ενός από τους άλλους κινδύνους που απαριθμούνται στο άρθρο 3, παράγραφος 1, στοιχείο α'». Το Δικαστήριο συνήγαγε από αυτά ότι: «(...) η οδηγία δεν εφαρμόζεται επί προσώπων που δεν είχαν ποτέ μετάσχει στην αγορά εργασίας ή που έπαυσαν να μετέχουν, χωρίς αιτία γι' αυτό να αποτελεί η επέλευση ενός από τους κινδύνους που διαλαμβάνονται στην οδηγία» [21].

36. Τόσο από τον ορισμό που περιλαμβάνεται στο άρθρο 2 της οδηγίας 79/7 όσο και από την προπαρατεθείσα νομολογία προκύπτει ότι, για να μπορεί ένα πρόσωπο να θεωρηθεί ότι ανήκει στον ενεργό πληθυσμό για τους σκοπούς της οδηγίας, πρέπει να πρόκειται είτε για μισθωτό ή για ανεξάρτητο εργαζόμενο του οποίου η δραστηριότητα διακόπηκε διότι περιήλθε ο ίδιος ή, σε ορισμένες περιπτώσεις, τρίτο πρόσωπο, σε έναν από τους κινδύνους που απαριθμούνται στο άρθρο 3, παράγραφος 1, στοιχείο α', είτε για πρόσωπο το οποίο αναζητούσε εργασία, η δε αναζήτηση αυτή διακόπηκε για τους ίδιους λόγους.

Είναι προφανές ότι το Δικαστήριο δίδει ευρεία ερμηνεία στην έννοια του ενεργού

20 — Απόφαση της 27ης Ιουνίου 1989, 48/88, 106/88 και 107/88 (Συλλογή 1989, σ. 1963).

21 — Ibidem, σκέψεις 9 έως 11.

πληθυσμού, καθόσον θεωρεί ότι η οδηγία εφαρμόζεται και επί εκείνων που διέκοψαν την επαγγελματική τους δραστηριότητα ή την αναζήτηση εργασίας λόγω της επελεύσεως, σε τρίτο πρόσωπο, ενός από τους προαναφερθέντες κινδύνους. Παρατηρώ ωστόσο ότι το Δικαστήριο, προκειμένου να κρίνει αν το συγκεκριμένο πρόσωπο ανήκε στον ενεργό πληθυσμό, ουδέποτε έπαυσε — ορθώς κατ' εμέ — να απαιτεί το πρόσωπο αυτό να έχει την ιδιότητα του εργαζομένου ή του προσώπου που αναζητεί εργασία, δηλαδή κάποιου ο οποίος ανήκε στην αγορά εργασίας ή επιδιώκει σοβαρά να ενταχθεί στην αγορά αυτή.

37. Προανέφερα ότι ο φάκελος της υποθέσεως δεν αναφέρει καθόλου ότι η αιτούσα είχε διακόψει την άσκηση επαγγελματικής δραστηριότητας για να περιθάλψει τον σύζυγό της ούτε ότι αναζητούσε ενεργά εργασία. Η αιτούσα τονίζει στις παρατηρήσεις της ότι, ναι μεν δεν χρειάστηκε να διακόψει επαγγελματική δραστηριότητα για να ασχοληθεί με τον ανάπηρο σύζυγό της, πλην όμως, το γεγονός είναι ότι δεν είχε και δυνατότητα να ασκήσει τέτοια δραστηριότητα, και ότι δεν έπρεπε να υπάρχει διαφορά μεταξύ της διακοπής μιας δραστηριότητας για την περίθαλψη αναπήρου προσώπου και της αδυναμίας ενάρξεως μιας τέτοιας δραστηριότητας διότι οι φροντίδες που το πρόσωπο αυτό έχει ανάγκη είναι τόσο σημαντικές και εντατικές ώστε δεν απομένει πλέον διαθέσιμος χρόνος.

38. Δεν μπορώ να συμμεριστώ την άποψη αυτή. Πιστεύω ότι, μεταξύ αυτών των δύο καταστάσεων, υπάρχει η θεμελιώδης διαφορά ότι, στην πρώτη περίπτωση, πρόκειται για εργαζόμενο ο οποίος εγκατέλειψε την αγορά εργασίας για να ασχοληθεί με τον σύζυγό του, ενώ στη δεύτερη περίπτωση πρόκειται για κάποιον ο οποίος ουδέποτε συμμετείχε στην αγορά εργασίας και μάλιστα ουδέποτε επιχείρησε να ενταχθεί σ' αυτήν. Επομένως, οι δύο αυτές καταστάσεις δεν μπορούν να εξομοιωθούν για τους σκοπούς της εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου. Πράγματι, όπως έκρινε το Δικαστήριο με την απόφαση Achterberg-te Riele κ.λπ. [22], το άρθρο 119 της Συνθήκης ΕΟΚ, καθώς και η οδηγία 75/117/ΕΟΚ, περί προσεγγίσεως των νομοθεσιών των κρατών μελών που αφορούν την εφαρμογή της αρχής της ισότητας των αμοιβών μεταξύ εργαζομένων ανδρών και γυναικών [23], και η οδηγία 76/207/ΕΟΚ, περί της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως ανδρών και γυναικών, όσον αφορά την πρόσβαση σε απασχόληση, την επαγγελματική εκπαίδευση και προώθηση και τις συνθήκες εργασίας [24], της οποίας επέκταση αποτελεί η οδηγία 79/7, αποσκοπούν στην πραγμάτωση της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως ανδρών και γυναικών, όχι γενικώς, αλλά μόνον υπό την ιδιότητά τους ως εργαζομένων.

39. Κατά τη γνώμη μου, στο παρόν στάδιο εξελίξεως του κοινοτικού δικαίου, η αιτούσα της κύριας δίκης δεν ανήκει στον ενεργό πληθυσμό όσον αφορά την εφαρμογή της οδηγίας 79/7, διότι δεν εγκατέλειψε επαγγελματική δραστηριότητα και δεν διέκοψε την αναζήτηση εργασίας για να ασχοληθεί με τον ανάπηρο σύζυγό της, το δε γεγονός ότι παρέχει υπηρεσίες που βαίνουν πέραν της φροντίδας που συνήθως παρέχεται στο πλαίσιο του γάμου δεν ασκεί

22 — Ibidem, σκέψη 12.

23 — Οδηγία του Συμβουλίου της 10ης Φεβρουαρίου 1975 (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/002, σ. 42).

24 — Οδηγία του Συμβουλίου της 9ης Φεβρουαρίου 1976 (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/002, σ. 70).

συναφώς επιρροή. Συγκεκριμένα, όπως και το Δικαστήριο έκρινε με την απόφαση Hofmann [25] που αφορούσε την οδηγία 76/207, έτσι και εγώ δεν πιστεύω ότι η οδηγία 79/7 μπορεί να έχει ως αντικείμενο τη ρύθμιση ζητημάτων σχετικών με την οργάνωση της οικογένειας ή την τροποποίηση της κατανομής των ευθυνών στα πλαίσια του ζεύγους.

40. Ενόψει της απαντήσεως που προτείνω να δοθεί στο πρώτο ερώτημα, θεωρώ ότι παρέλκει η εξέταση των λοιπών. Θα εξετάσω ωστόσο κατωτέρω, για την περίπτωση που το Δικαστήριο δεν θα ακολουθούσε τη γνώμη μου, το δεύτερο, τρίτο και τέταρτο ερώτημα, καθώς και το πρώτο μέρος του πέμπτου ερωτήματος, δεδομένου ότι το δεύτερο μέρος του ερωτήματος αυτού αφορά προβλήματα ερμηνείας του εσωτερικού δικαίου, τα οποία δεν εμπίπτουν στην αρμοδιότητα του Δικαστηρίου.

Επί του δευτέρου προδικαστικού ερωτήματος

41. Με το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα το εθνικό δικαστήριο ερωτά αν η αιτούσα, για τον λόγο ότι είναι γυναίκα, υφίσταται δυσμενή διάκριση κατά την έννοια της οδηγίας, λόγω εθνικής διατάξεως σύμφωνα με την οποία ο ασφαλισμένος ασθενής δικαιούται κατ' οίκον περίθαλψη — την οποία ο ασφαλιστικός οργανισμός παρέχει είτε σε είδος είτε υπό τη μορφή αποδόσεως των δαπανών για το προσωπικό που προσλαμβάνει ο ίδιος ο ενδιαφερόμενος — μόνον εφόσον δεν συγκατοικεί με πρόσωπο το οποίο μπορεί να του παράσχει την αναγκαία συνδρομή και αρωγή.

25 — Απόφαση της 12ης Ιουλίου 1984, 184/83 (Συλλογή 1984, σ. 3047, σκέψη 24).

42. Το ίδιο το εθνικό δικαστήριο αναφέρει ευθύς εξαρχής ότι δεν πιστεύει ότι υφίσταται δυσμενής διάκριση, εφόσον η επίμαχη εθνική διάταξη δεν προβαίνει σε διακρίσεις ανάλογα με το φύλο και, μονολότι επηρεάζει πολύ περισσότερες γυναίκες απ' ό,τι άνδρες, η διαφορά αυτή δικαιολογείται από αντικειμενικούς παράγοντες που δεν έχουν σχέση με δυσμενή διάκριση, δεδομένου ότι αυτή απορρέει από το γεγονός ότι το πρόσωπο που παρέχει την αρωγή ανήκει στο νοικοκυριό και ότι, σε μεγάλο τμήμα του πληθυσμού, το πρόσωπο αυτό είναι σχεδόν πάντοτε γυναίκα, χωρίς αυτό να συνιστά διαφοροποιημένη μεταχείριση χωρίς αντικειμενική βάση· επιπλέον, η διάταξη αυτή έχει εφαρμογή επί όλων των προσώπων που ασχολούνται με ασθενή και επί όλων των ασθενών, ανεξάρτητα από το φύλο τους και την οικογενειακή τους κατάσταση· τέλος, ουδείς αρνήθηκε στην αιτούσα, κατά παράβαση του άρθρου 4 της οδηγίας, παροχές των οποίων θα είχε τύχει ένας (έγγαμος) άνδρας τελών στην ίδια κατάσταση.

43. Η αιτούσα της κύριας δίκης ισχυρίζεται ότι τη δυσμενή διάκριση υφίστανται πρωτίστως τα θήλεα μέλη της οικογένειας, οσάκις ο ασφαλιστικός οργανισμός αρνείται να χορηγήσει τις παροχές σε είδος ή να αποδώσει στον ασφαλισμένο τις δαπάνες που πραγματοποίησε για το προσωπικό που προσέλαβε ο ίδιος — δυνατότητα διαλαμβανόμενη στο άρθρο 37, παράγραφος 4, του SGB V — όταν το προσωπικό αυτό ανήκει στο οικογενειακό του περιβάλλον, καθόσον ο άνδρας οφείλει να φροντίζει για την ικανοποίηση των αναγκών της οικογενείας του, πράγμα το οποίο τον εμποδίζει, για επαγγελματικούς λόγους, να ασχοληθεί με ασθενή συγγενή. Η αιτούσα προσθέτει ότι, ασχολούμενη με τον σύζυγό της, παραιτήθηκε από το ενδεχόμενο όχι μόνο να εργασθεί, αλλά και να αποκτήσει ίδια συνταξιοδοτικά δικαιώματα, και ότι λαμ-

βάνει τώρα μια τόσο ισχνή σύνταξη ώστε θα πρέπει να εξαρτάται, για το υπόλοιπο του βίου της, από την κοινωνική πρόνοια· παρατηρεί τέλος ότι το καθού προσπορίστηκε αδικαιολόγητο πλουτισμό, καθόσον η αιτούσα παρέσχε την κατ' οίκον περίθαλψη η οποία, άλλως, θα εβάρυνε το καθού.

44. Το καθού της κύριας δίκης τονίζει ότι η επίδικη εθνική διάταξη δεν εισάγει καμία διάκριση λόγω φύλου, ότι δεν αποδεικνύεται ότι η κατάσταση που περιγράφει η αιτούσα επηρεάζει μεγαλύτερο αριθμό γυναικών απ' ό,τι ανδρών και ότι η εν λόγω εθνική διάταξη αποτελεί απόρροια του καθήκοντος αμοιβαίας συνδρομής που θεσπίζει το οικογενειακό δίκαιο και το οποίο επιβάλλεται για λόγους ηθικής.

45. Η Γερμανική Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι, ακόμη και αν υφίστατο δυσμενής διάκριση, δεν θα μπορούσε να πρόκειται παρά για έμμεση διάκριση εις βάρος των γυναικών, και ότι θα έπρεπε ακόμη να αποδειχθεί ότι η επίδικη διάταξη επηρεάζει μεγαλύτερο αριθμό γυναικών απ' ό,τι ανδρών χωρίς να δικαιολογείται αντικειμενικά.

Δεδομένου ότι, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 37 του SGB V, κάτοχος του δικαιώματος επί των παροχών είναι ο ασφαλισμένος, αυτός είναι και ο μόνος ο οποίος μπορεί να θεωρηθεί ότι βλάπτεται από την επίδικη εθνική διάταξη, αποκλειομένων των μελών της οικογενείας του. Πρόκειται για ένα σύστημα το οποίο δεν διακρίνει με βάση το φύλο του προσώπου που παρέχει τις υπηρεσίες κατ' οίκον, αλλά μεταξύ, αφενός, των ασφαλισμένων που ζουν μαζί με άλλα πρόσωπα τα οποία μπορούν να ασχοληθούν μ' αυτούς και τα οποία, για τον λόγο αυτό, δεν μπορούν να αξιώσουν να αναληφθεί η παροχή από τον οργανισμό ασφαλίσεως και, αφετέρου, εκείνων οι οποίοι ή ζουν μόνοι ή ζουν με άλλα πρόσωπα τα οποία δεν μπορούν να ασχοληθούν μ' αυτούς. Σε όλες τις περιπτώσεις, οι ασφαλισμένοι μπορούν να είναι είτε άνδρες είτε γυναίκες. Κατά την Γερμανική Κυβέρνηση, η αιτούσα δεν απέδειξε ότι υπέστη βλάβη από την εφαρμογή της επίδικης εθνικής διατάξεως ούτε ότι η πλειονότητα των ασφαλισμένων στους οποίους δεν παρέχεται δικαίωμα κατ' οίκον περιθάλψεως σε περίπτωση ασθενείας είναι άρρενες.

46. Η Επιτροπή παρατηρεί ότι η εθνική διάταξη δεν συνιστά άμεση διάκριση, καθόσον δεν εισάγει διαφορά μεταξύ ανδρών και γυναικών. Ωστόσο, η διάταξη αυτή θα ενέπιπτε στην κατηγορία της έμμεσης δυσμενούς διακρίσεως αν αποδεικνυόταν ότι βλάπτει υψηλότερο ποσοστό γυναικών απ' ό,τι ανδρών, χωρίς να δικαιολογείται από αντικειμενικούς παράγοντες, ξένους προς κάθε διάκριση λόγω φύλου.

Συναφώς, η Επιτροπή υποστηρίζει ότι, σήμερα, τα πρόσωπα κάποιας ηλικίας που ζουν στην κατοικία τους και τα οποία εξαρτώνται από άλλο πρόσωπο για την προσωπική τους φροντίδα τα αναλαμβάνουν, σε ποσοστό πλέον του 90 %, τα μέλη της οικογενείας τους και ότι, στο πλαίσιο αυτό, υπάρχουν πράγματι πολύ περισσότες γυναίκες απ' ό,τι άνδρες που αναλαμβά-

νουν την κύρια ευθύνη να ασχολούνται καθημερινά με τα πρόσωπα αυτά [26]. Η Επιτροπή συνάγει από αυτό ότι η εφαρμογή της επίμαχης εθνικής διατάξεως συνιστά άνιση μεταχείριση. Σύμφωνα όμως με τη νομολογία του Δικαστηρίου, η άνιση μεταχείριση μπορεί να δικαιολογηθεί αν τα επιλεχθέντα μέσα ανταποκρίνονται σε θεμιτό σκοπό της κοινωνικής πολιτικής του κράτους μέλους του οποίου αμφισβητείται η νομοθεσία, είναι ικανά να επιτύχουν τον σκοπό που επιδιώκει η νομοθεσία αυτή και είναι προς τούτο αναγκαία [27].

Η Επιτροπή, μολονότι αναγνωρίζει ότι εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο να εκτιμά αν μια διάταξη που εισάγει έμμεση διάκριση μπορεί να δικαιολογηθεί αντικειμενικά, διατυπώνει την άποψή της ως προς ορισμένους δικαιολογικούς λόγους που μπορούν να προβληθούν εν προκειμένω, για να παράσχει στο εθνικό δικαστήριο κάποιες ενδείξεις που θα του είναι χρήσιμες, και υπενθυμίζει ότι την ίδια πρακτική ακολούθησε το Δικαστήριο σε ορισμένες από τις αποφάσεις του [28].

47. Κατά την Επιτροπή, η ζημία που υφίστανται τα μέλη της οικογένειας λόγω της εφαρμογής της επίδικης γερμανικής διατάξεως δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι αντισταθμίζεται από την ωφέλεια που οι σύζυγοι ή τα τέκνα με χαμηλά εισοδήματα αντλούν από το γεγονός ότι καλύπτονται από την υποχρεωτική ασφάλιση ασθενείας χωρίς να οφείλουν να καταβάλλουν εισφορές. Η Επιτροπή φρονεί συναφώς ότι δεν συνάδει προς το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7 να αντισταθμίζονται, στο εσωτερικό ενός συστήματος κοινωνικής ασφαλίσεως, τα μειονεκτήματα κάποιας παροχής από τα πλεονεκτήματα μιας άλλης. Επιπλέον, η Επιτροπή φρονεί ότι, μολονότι η μέριμνα της διασφαλίσεως της ικανότητας λειτουργίας ενός συστήματος κοινωνικής ασφαλίσεως με περιορισμό των παροχών καθώς και θεωρήσεις που αφορούν τον προϋπολογισμό μπορούν να στηρίζουν τις επιλογές που κάνει ένα κράτος μέλος στον τομέα της κοινωνικής πολιτικής, δεν συνιστούν καθεαυτές στόχο επιδιωκόμενο από την πολιτική αυτή και, επομένως, δεν μπορούν να δικαιολογήσουν μια απόφαση που λαμβάνεται εις βάρος ενός από τα δύο φύλα.

48. Η Επιτροπή προτείνει να δοθεί στο δεύτερο ερώτημα η απάντηση ότι το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7 έχει την έννοια ότι αποκλείει εθνική ρύθμιση κατά την οποία οι ασφαλισμένοι δεν μπορούν να λάβουν παροχές κατ' οίκον περιθάλψεως παρά μόνον αν τα πρόσωπα που συγκατοικούν μ' αυτούς δεν μπορούν να φροντίσουν τον ασθενή, καθόσον η ρύθμιση αυτή βλάπτει πολύ περισσότερες γυναίκες απ' ό,τι άνδρες, εκτός εάν δικαιολογείται από παράγοντες αντικειμενικούς και ξένους προς οποιαδήποτε διάκριση βασιζόμενη στο φύλο.

49. Αν το Δικαστήριο κρίνει ότι η αιτούσα της κυρίας δίκης ανήκει στον ενεργό πληθυσμό, θα μπορεί να εξετάσει εν συνεχεία αν, ως γυναίκα, υφίσταται δυσμενή διάκριση κατά την έννοια του άρθρου 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7, το οποίο απαγορεύει, σε θέματα κοινωνικής ασφαλίσεως, κάθε διάκριση βασιζόμενη στο φύλο, είτε άμεση είτε έμμεση, σε συσχετισμό ιδίως

26 — Η Επιτροπή αντλεί τους αριθμούς αυτούς από την Πέμπτη Έκθεση επί της οικογένειας — Οικογένεια και οικογενειακή πολιτική στην ενωμένη Γερμανία: το μέλλον των ανθρώπινων πόρων. BT-Drs. 12/7560, σ. 191 επ.

27 — Αποφάσεις της 24ης Φεβρουαρίου 1994, C-343/92, Roks κ.λπ. (Συλλογή 1994, σ. I-571, σκέψη 34), και της 19ης Νοεμβρίου 1992, C-226/91, Molenbrock (Συλλογή 1992, σ. I-5943, σκέψη 13).

28 — Η Επιτροπή παραθέτει την απόφαση της 7ης Φεβρουαρίου 1991, C-184/89, Nimz (Συλλογή 1991, σ. I-297, σκέψη 14), και τις αποφάσεις Rinner-Kühn, σκέψη 14, καθώς και Roks κ.λπ., σκέψη 35, που προπαρατέθηκαν αντιστοίχως στις υποσημειώσεις 6 και 27 ανωτέρω.

με την οικογενειακή κατάσταση και ιδιαίτερα όσον αφορά το πεδίο εφαρμογής των συστημάτων κοινωνικής ασφαλίσεως και τις προϋποθέσεις πρόσβασης στα συστήματα αυτά.

50. Συναφώς, διαπιστώνω, όπως και το αιτούν δικαστήριο, ότι, εφόσον η επίδικη εθνική διάταξη δεν δικρίνει αναλόγως του φύλου, μπορεί να αποκλεισθεί ευθύς εξαρχής η ύπαρξη άμεσης διακρίσεως και φρονώ ότι το ίδιο συμπέρασμα επιβάλλεται και όσον αφορά την ύπαρξη έμμεσης διακρίσεως.

51. Βεβαίως, η κατ' οίκον περίθαλψη την οποία ο ασφαλιστικός οργανισμός οφείλει να παρέχει στον ασθενή ασφαλισμένο περιλαμβάνεται στο από τον νόμο προβλεπόμενο σύστημα, το οποίο, στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, εξασφαλίζει προστασία κατά των κινδύνων ασθενείας ή/και αναπηρίας, κινδύνων οι οποίοι μνημονεύονται αμφότεροι στο άρθρο 3, παράγραφος 1, στοιχείο α', της οδηγίας 79/7, πράγμα το οποίο συνεπάγεται ότι οι παροχές αυτές εμπίπτουν στο καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής της οδηγίας.

Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο έχει ήδη κρίνει με την απόφαση Drake [29], ότι τα κράτη μέλη μπορούν να εξασφαλίζουν την προστασία από τις συνέπειες του κινδύνου αναπηρίας με διάφορους τρόπους, για παράδειγμα προβλέποντας, όπως συνέβαινε στην υπόθεση εκείνη, την καταβολή δύο χωριστών επιδομάτων, από τα οποία το ένα καταβάλλεται προσωπικά στον ανάπηρο και το άλλο στο πρόσωπο που παρέχει τις φροντίδες, ή μπορούν να επιτυγχάνουν το ίδιο αποτέλεσμα καταβάλλοντας παροχή στον ανάπηρο, υψηλότερου, όμως, ποσού· το Δικαστήριο προσέθεσε ότι, «(...) για να εξασφαλιστεί ότι η προοδευτική εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως, η οποία διακηρύσσεται στο άρθρο 1 και εξειδικεύεται στο άρθρο 4 της οδηγίας 79/7, θα υλοποιηθεί αρμονικά στο σύνολο της Κοινότητας, το άρθρο 3, παράγραφος 1, πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι περιλαμβάνει κάθε παροχή η οποία ανήκει, υπό ευρεία έννοια, σε ένα από τα αναφερόμενα συστήματα που προβλέπονται από τον νόμο ή σε διάταξη που αφορά την κοινωνική πρόνοια και που αποσκοπεί στη συμπλήρωση ή την υποκατάσταση ενός τέτοιου συστήματος».

52. Πρέπει να ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι, όπως ορθώς τόνισε ο γενικός εισαγγελέας Darmon στις προτάσεις που διατύπωσε στην υπόθεση Roks κ.λπ. [30], «(...) η οδηγία [79/7] ουδόλως αποσκοπεί στη ρύθμιση της λειτουργίας των συστημάτων κοινωνικής ασφαλίσεως των κρατων μελών (...). Η οδηγία αποσκοπεί, σύμφωνα με το γράμμα ιδίως του άρθρου 1, στην "(...) προοδευτική εφαρμογή, στον τομέα της κοινωνικής ασφαλίσεως και των άλλων στοιχείων κοινωνικής προστασίας που προβλέπεται στο άρθρο 3, της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως μεταξύ ανδρών και γυναικών, σε θέματα κοινωνικής ασφαλίσεως (...)"» και ότι, όπως τόνισε το Δικαστήριο στην ίδια αυτή απόφαση [31], «(...) η οδηγία 79/7 αφήνει πάντως άθικτη την αρμοδιότητα που αναγνωρίζουν τα άρθρα 117 και 118 της Συνθήκης στα κράτη μέλη για να καθορίζουν την κοινωνική τους πολιτική στο πλαίσιο της στενής συνεργασίας που προωθεί η Επιτροπή και, επομένως, τη φύση και την έκταση των μέτρων κοινωνικής προστασίας, συμπεριλαμβανομένου του τομέα της κοινωνικής ασφαλίσεως, καθώς και τον συγκεκριμένο τρόπο για την υλοποίησή τους».

29 — Προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 4 ανωτέρω, σκέψη 23.

30 — Απόφαση που προπαρατέθηκε στην υποσημείωση 27 ανωτέρω, σημείο 41 των προτάσεων.

31 — Ibidem, σκέψη 28.

53. Τα κράτη μέλη είναι επομένως ελεύθερα τόσο να ρυθμίζουν τη λειτουργία των οικείων συστημάτων κοινωνικής ασφαλίσεως όσο και να καθορίζουν τη φύση και το περιεχόμενο των μέτρων κοινωνικής προστασίας, καθώς και τους συγκεκριμένους τρόπους εφαρμογής τους, εφόσον τηρείται η αρχή της ίσης μεταχειρίσεως μεταξύ ανδρών και γυναικών.

Όπως προελέχθη, η προστασία έναντι του κινδύνου ασθένειας ή/και αναπηρίας στο γερμανικό σύστημα κοινωνικής ασφαλίσεως χαρακτηρίζεται από το γεγονός, πρώτον, ότι, αντίθετα προς το βρετανικό σύστημα που εξετάστηκε στην απόφαση Drake [32], όταν δεν υφίστανται παροχές σε είδος, ο κάτοχος του δικαιώματος αποδόσεως εκ μέρους του ασφαλιστικού οργανισμού των δαπανών που πραγματοποίησε για το νοσηλευτικό προσωπικό που ο ίδιος προσέλαβε είναι, σε όλες τις περιπτώσεις, ο ασφαλισμένος και, δεύτερον, ότι το δικαίωμα του ασφαλισμένου επί παροχής σε είδος ή επί της εν λόγω αποδόσεως δαπανών απόλλυται όταν αυτός ζει με άλλο πρόσωπο το οποίο μπορεί να του παράσχει την αναγκαία αρωγή και συνδρομή.

54. Πιστεύω ότι, στο παρόν στάδιο εξελίξεως του κοινοτικού δικαίου και υπό το φως της προπαρατεθείσας νομολογίας, οι διατάξεις της οδηγίας 79/7 δεν εμποδίζουν ένα κράτος μέλος να οργανώνει την προστασία κατά των κινδύνων ασθενείας ή/και αναπηρίας στο οικείο σύστημα κοινωνικής ασφαλίσεως κατά τρόπον ώστε, εφόσον δεν υφίστανται παροχές σε είδος, ο κάτοχος του δικαιώματος αποδόσεως εκ μέρους του ασφαλιστικού οργανισμού των δαπανών που πραγματοποίησε για τα πρόσωπα που ο ίδιος προσέλαβε να είναι, σε κάθε περίπτωση, ο ασφαλισμένος. Απομένει να εξετασθεί αν οι διατάξεις της οδηγίας αυτής, ειδικότερα δε το άρθρο 4, αποκλείουν τη, βάσει του εσωτερικού δικαίου, άρνηση αναγνωρίσεως στον ασφαλισμένο του δικαιώματος επί της παροχής σε είδος ή, ενδεχομένως, επί της αποδόσεως των δαπανών, στην περίπτωση όπου ο ασφαλισμένος ζει μαζί με πρόσωπο το οποίο μπορεί να τον φροντίζει.

55. Κατά πάγια νομολογία, το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7 αντιτίθεται στην εφαρμογή εθνικού μέτρου το οποίο, καίτοι έχει ουδέτερη διατύπωση, θέτει στην πράξη σε δυσμενή μοίρα ένα πολύ μεγαλύτερο ποσοστό γυναικών απ' ό,τι ανδρών, εκτός αν το μέτρο αυτό δικαιολογείται από αντικειμενικούς παράγοντες άσχετους προς οποιαδήποτε διάκριση λόγω φύλου [33].

56. Τόσο η αιτούσα της κύριας δίκης όσο και η Επιτροπή υποστηρίζουν ότι πρόκειται για διάταξη η οποία εισάγει έμμεση δυσμενή διάκριση, καθότι βλάπτει μεγαλύτερο αριθμό γυναικών απ' ό,τι ανδρών, δεδομένου ότι τα πρόσωπα που ζουν μαζί με τον ανάπηρο και τα οποία έχουν τη δυνατότητα να ασχοληθούν μ' αυτόν είναι, στην πλειονότητά τους, γυναικείου φύλου. Δεν αρνούμαι ότι έχουν δίκιο ως προς το δεύτερο σκέλος του ισχυρισμού, αλλά δεν μπορώ να δεχθώ το πρώτο σκέλος.

32 — Παρατεθείσα στην υποσημείωση 4 ανωτέρω.

33 — Βλ., μεταξύ των πλέον προσφάτων, τις αποφάσεις Nolte και Megner και Scheffel, που παρατέθησαν στην υποσημείωση 13 ανωτέρω, σκέψεις 28 και 24 αντιστοίχως, και την απόφαση Posthuma-van Damme, που προπαρατέθηκε στην υποσημείωση 19 ανωτέρω, σκέψη 24.

57. Συγκεκριμένα, λαμβανομένου υπόψη ότι η οδηγία 79/7 έχει ως αντικείμενο την προοδευτική εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως μεταξύ ανδρών και γυναικών στον τομέα της κοινωνικής ασφαλίσεως, μπορώ να υποστηρίξω ότι η επίδικη εθνική διάταξη, η οποία ανήκει σε ένα προβλεπόμενο από τον νόμο σύστημα κοινωνικής ασφαλίσεως κατά την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 1, στοιχείο α', δεν βλάπτει, όσον αφορά τα κοινωνικοασφαλιστικά δικαιώματά τους, εκείνους που ζουν μαζί με πρόσωπο ανάπηρο και μπορούν να του παράσχουν την αναγκαία αρωγή και συνδρομή.

Για τον λόγο αυτό, μια διάταξη όπως η προκειμένη δεν μπορεί να παραγάγει αποτέλεσμα ενέχον διακρίσεις, ακόμη και αν ο αριθμός των γυναικών που φροντίζουν έναν ασθενή συγγενή είναι, στη σημερινή κοινωνία, υψηλότερος από τον αριθμό των ανδρών που βρίσκονται στην ίδια κατάσταση.

58. Σε ένα σύστημα που έχει τα χαρακτηριστικά αυτά, τα βλαπτόμενα πρόσωπα δεν μπορούν να είναι παρά οι ασθενείς ασφαλισμένοι, στους οποίους δεν παρέχεται το δικαίωμα κατ' οίκον περιθάλψεως όταν ζουν μαζί με κάποιον που μπορεί να τους φροντίσει. Φρονώ ότι, για να διαπιστωθεί ότι η εφαρμογή της επίδικης διατάξεως βλάπτει υψηλότερο ποσοστό γυναικών, όσον αφορά τα κοινωνικά ασφαλιστικά δικαιώματά τους, θα έπρεπε να αποδειχθεί ότι στην πλειονότητά τους είναι θηλυκού γένους όχι τα πρόσωπα που παρέχουν την περίθαλψη, αλλά οι ασφαλισμένοι που είναι ασθενείς ή ανάπηροι και ζουν με κάποιον που μπορεί να ασχοληθεί μαζί τους. Μόνο σε μια τέτοια περίπτωση, μια εθνική διάταξη όπως η εξεταζόμενη θα ενείχε διακρίσεις κατά την έννοια της οδηγίας 79/7.

59. Η αιτούσα της κυρίας δίκης ισχυρίζεται επίσης ότι υπέστη δυσμενή διάκριση, καθόσον το γεγονός ότι αφιερώθηκε στην περίθαλψη του συζύγου της την εμπόδισε να ασκήσει επαγγελματική δραστηριότητα.

Κατά τη γνώμη μου, η επίδικη εθνική διάταξη δεν μπορεί να θεωρηθεί αντίθετη ούτε προς την οδηγία 76/207, περί της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως ανδρών και γυναικών όσον αφορά, μεταξύ άλλων, την πρόσβαση σε απασχόληση. Συγκεκριμένα, η διάταξη αυτή ουδένα υποχρεώνει να εγκαταλείψει την εργασία του για να ασχοληθεί με ασθενή ή ανάπηρο, με τον οποίο συγκατοικεί, και ουδένα εμποδίζει να αναζητήσει εργασία και να ασκήσει επαγγελματική δραστηριότητα, δεδομένου ότι δεν εξαιρεί από το δικαίωμα κατ' οίκον περιθάλψεως — υπό μορφή παροχών σε είδος ή αποδόσεως των δαπανών που πραγματοποιήθηκαν για το προσωπικό που προσέλαβε ο ίδιος ο ασθενής — κάθε ασφαλισμένο που ζει με άλλα πρόσωπα, αλλά μόνον εκείνον ο οποίος ζει με πρόσωπα τα οποία είναι σε θέση να του παρέχουν την αναγκαία αρωγή και συνδρομή.

60. Επομένως, στο παρόν στάδιο εξελίξεως του κοινοτικού δικαίου, φρονώ ότι δεν συνιστά διάκριση λόγω φύλου κατά την έννοια της οδηγίας 79/7 μια εθνική διάταξη που εξαιρεί έναν ασφαλισμένο ασθενή από το δικαίωμα της εκ μέρους του ασφαλιστικού οργανισμού αναλήψεως της κατ' οίκον περιθάλψεως υπό τη μορφή παροχών σε είδος ή αποδόσεως των δαπανών που πραγματοποιήθηκαν για το προσωπικό που προσέλαβε ο ίδιος ο ασφαλισμένος, όταν ο ασφαλισμένος αυτός, ο οποίος είναι και ο μόνος κάτοχος του δικαιώματος αυτού, ζει μαζί μ' ένα πρόσωπο το οποίο μπορεί να του παρέχει την αναγκαία αρωγή και συνδρομή.

Επί του τρίτου προδικαστικού ερωτήματος

61. Το τρίτο ερώτημα πρέπει βεβαίως να νοηθεί υπό την έννοια ότι το εθνικό δικαστήριο ερωτά αν η αιτούσα της κύριας δίκης, η οποία δεν είναι ασφαλισμένη στο καθού, μπορεί να επικαλεστεί την οδηγία 79/7 ή αν ο μόνος που μπορεί να την επικαλεστεί είναι ο σύζυγός της, ως ασφαλισμένος.

62. Το ζήτημα αυτό έχει ήδη κριθεί από τη νομολογία. Συγκεκριμένα, στην απόφαση Verholen κ.λπ. [34], όπου είχε προκύψει το ζήτημα αν ο διάδικος μπορεί να επικαλεστεί τις διατάξεις της οδηγίας 79/7 όταν υφίστανται τα αποτελέσματα εθνικής διατάξεως η οποία εισάγει δυσμενή διάκριση σε βάρος του συζύγου του, ο οποίος δεν μπόρεσε ο ίδιος να καταστεί διάδικος στη συγκεκριμένη δίκη, το Δικαστήριο έκρινε ότι «(...) το δικαίωμα επικλήσεως των διατάξεων της οδηγίας 79/7 δεν περιορίζεται στους διαδίκους οι οποίοι υπάγονται στο προσωπικό πεδίο εφαρμογής της οδηγίας, στο μέτρο που δεν μπορεί να αποκλειστεί ότι και άλλα πρόσωπα έχουν ενδεχομένως άμεσο συμφέρον για την τήρηση υπέρ των προστατευομένων προσώπων της αρχής της απαγορεύσεως των διακρίσεων». Πρόσθεσε δε ότι, μολονότι εναπόκειται, κατ' αρχήν, στο εθνικό δίκαιο να προσδιορίζει τη νομιμοποίηση και το έννομο συμφέρον του διαδίκου να προσφύγει στη δικαιοσύνη, εντούτοις, το κοινοτικό δίκαιο απαιτεί η εθνική νομοθετική ρύθμιση να μη θίγει το δικαίωμα αποτελεσματικής ένδικης προστασίας [35], και ότι η εφαρμογή της εθνικής νομοθετικής ρυθμίσεως δεν μπορεί να καθιστά πρακτικώς αδύνατη την άσκηση των δικαιωμάτων που αναγνωρίζει η κοινοτική έννομη τάξη [36]. Η απόφαση έκρινε ότι στο υποβληθέν ερώτημα έπρεπε να δοθεί καταφατική απάντηση, υπό την προϋπόθεση ωστόσο ότι η σύζυγος που έχει υποστεί τη δυσμενή διάκριση εμπίπτει και η ίδια στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 79/7.

63. Με την απόφαση Roks κ.λπ. [37], το Δικαστήριο έδωσε απάντηση στο Raad van Beroep te 's-Hertogenbosch, το οποίο του είχε θέσει, μεταξύ άλλων, το ερώτημα αν, σε περίπτωση κατά την οποία δεν συμβιβάζεται μια εθνική νομοθεσία με το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7, τη διάταξη αυτή μπορούν να επικαλεστούν ενώπιον των δικαστηρίων, προκειμένου να μην εφαρμοστεί η εθνική νομοθεσία, μόνο τα πρόσωπα που εμπίπτουν στο προσωπικό πεδίο εφαρμογής της οδηγίας, όπως ορίζεται στο οικείο άρθρο 2, ή και όλα επίσης τα πρόσωπα τα οποία αφορά η εθνική νομοθεσία, έστω και αν δεν εμπίπτουν στο προσωπικό πεδίο εφαρμογής της οδηγίας.

Το Δικαστήριο τόνισε στην απόφαση αυτή ότι πρόσωπα που δεν εμπίπτουν στο προσωπικό πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 79/7 δεν μπορούν να επικαλεστούν το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας αυτής, έστω και αν υπάγονται σε εθνικό σύστημα κοινωνικής ασφαλίσεως το οποίο εμπίπτει στο καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής της οδηγίας, και έδωσε την απάντηση ότι «(...) μόνο τα πρόσωπα που εμπίπτουν στο προσωπικό πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 79/7, όπως ορίζεται στο άρθρο 2 της οδηγίας αυτής,

34 — Που παρατέθηκε στην υποσημείωση 8 ανωτέρω, σκέψη 23.

35 — Αποφάσεις της 15ης Μαΐου 1986, 222/84, Johnston (Συλλογή 1986, σ. 1651, σκέψη 17), και της 15ης Οκτωβρίου 1987, 222/86, Heylens κ.λπ. (Συλλογή 1987, σ. 4097, σκέψη 14).

36 — Απόφαση της 9ης Νοεμβρίου 1983, 199/82, San Giorgio (Συλλογή 1983, σ. 3595, σκέψη 14).

37 — Παρατεθείσα στην υποσημείωση 27 ανωτέρω, σκέψη 41.

και τα πρόσωπα τα οποία υφίστανται τα αποτελέσματα εθνικής διατάξεως συνιστώσας διάκριση σε βάρος άλλου προσώπου που εμπίπτει το ίδιο στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας μπορούν, στην περίπτωση κατά την οποία η εθνική νομοθεσία είναι ασυμβίβαστη προς το άρθρο 4, παράγραφος 1, να επικαλεστούν τη διάταξη αυτή ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων προκειμένου να μην εφαρμοστεί η εθνική νομοθεσία».

64. Ενόψει της νομολογίας αυτής, η απάντηση θα εξαρτηθεί εν προκειμένω απολύτως από την απάντηση που το Δικαστήριο θα έχει δώσει στο πρώτο ερώτημα, δεδομένου ότι, αν η αιτούσα της κυρίας δίκης δεν ανήκει στον ενεργό πληθυσμό κατά την έννοια της οδηγίας 79/7, ούτε αυτή ούτε ο σύζυγός της μπορούν να επικαλεστούν την οδηγία για να αποκλείσουν την εφαρμογή εθνικής ρυθμίσεως που φέρεται να ενέχει διακρίσεις. Αν, αντιθέτως, θεωρηθεί ότι η αιτούσα ανήκει στον ενεργό πληθυσμό, την οδηγία 79/7 θα μπορούν να επικαλεστούν είτε η ίδια είτε ο σύζυγός της για να αποκλείσουν την εφαρμογή της ίδιας αυτής ρυθμίσεως.

Επί του τετάρτου καθώς και επί του πρώτου μέρους του πέμπτου προδικαστικού ερωτήματος

65. Φρονώ ότι με τα ερωτήματα αυτά, το εθνικό δικαστήριο ερωτά αν θεμελιώνεται ευθύνη του καθού ως κρατικού οργανισμού —και αν ναι σε ποια βάση — στην περίπτωση όπου η επίδικη αυτή διάταξη συνεπάγεται δυσμενή διάκριση λόγω φύλου κατά την έννοια της οδηγίας 79/7.

66. Προκειμένου να εξετάσω τα αναδιατυπωθέντα ως άνω ερωτήματα, πρέπει να λάβω ως δεδομένο ότι η ευθύνη την οποία αναφέρει το εθνικό δικαστήριο είναι εκείνη που υπέχει το Δημόσιο για ζημίες προκληθείσες σε ιδιώτες λόγω παραβιάσεων του κοινοτικού δικαίου, που μπορούν να του καταλογιστούν, και ότι το Handelskrankenkasse (Ersatzkasse) te Bremen περιλαμβάνεται στο Δημόσιο υπό την ευρεία έννοια του όρου.

67. Με την απόφαση Francovich κ.λπ. [38], το Δικαστήριο έκρινε ήδη ότι η πλήρης αποτελεσματικότητα των κοινοτικών κανόνων θα διακυβευόταν και η προστασία των δικαιωμάτων που αυτοί αναγνωρίζουν θα εξασθένιζε, αν οι ιδιώτες δεν είχαν τη δυνατότητα να αποζημιωθούν, όταν τα δικαιώματά τους βλάπτονται από παράβαση του κοινοτικού δικαίου που καταλογίζεται σε κράτος μέλος, και ότι η αρχή της ευθύνης του κράτους για ζημίες που προκαλούνται στους ιδιώτες από παραβάσεις του κοινοτικού δικαίου οι οποίες του καταλογίζονται είναι σύμφυτη προς το σύστημα της Συνθήκης.

Στην ίδια απόφαση, το Δικαστήριο προσέθεσε: «Όταν (...) ένα κράτος μέλος παραβαίνει την υποχρέωση που υπέχει από το άρθρο 189, τρίτο εδάφιο, της Συνθήκης να θεσπίσει όλα τα μέτρα που είναι αναγκαία για την επίτευξη του αποτελέσματος που επιδιώκεται από μια οδηγία, η πλήρης αποτελεσματικότητα της διατάξεως αυτής του κοινοτικού δικαίου επιβάλλει την αναγνώριση δικαιώματος αποζημιώσεως, εφόσον συντρέχουν τρεις προϋποθέσεις. Κατά την

38 — Απόφαση της 19ης Νοεμβρίου 1991, C-6/90 και C-9/90 (Συλλογή 1991, σ. I-5357, σκέψεις 33 και 35).

πρώτη προϋπόθεση, το επιδιωκόμενο από την οδηγία αποτέλεσμα πρέπει να περιλαμβάνει χορήγηση δικαιωμάτων στους ιδιώτες. Κατά τη δεύτερη προϋπόθεση, το περιεχόμενο των δικαιωμάτων αυτών πρέπει να μπορεί να προσδιοριστεί βάσει των διατάξεων της οδηγίας. Τέλος, κατά την τρίτη προϋπόθεση, πρέπει να υφίσταται αιτιώδης σύνδεσμος μεταξύ της παραβάσεως της υποχρεώσεως του κράτους και της ζημίας που υπέστησαν οι ζημιωθέντες.» [39]

68. Αντίθετα προς την υπόθεση Francovich κ.λπ., όπου επρόκειτο για διατάξεις οδηγίας που δεν ήσαν επαρκώς σαφείς και ανεπιφύλακτες, ως εκ τούτου δε οι ενδιαφερόμενοι δεν μπορούσαν να προβάλουν ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων ορισμένα δικαιώματα κατά του κράτους ελλείψει εμπροθέσμων μέτρων εφαρμογής, η παρούσα υπόθεση αφορά διάταξη που έχει άμεσο αποτέλεσμα.

Το Δικαστήριο έχει κατά πάγια νομολογία τονίσει ότι «(...) οι ιδιώτες μπορούν, ελλείψει κατάλληλων μέτρων εφαρμογής, να επικαλούνται το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7 ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων για να εμποδίσουν την εφαρμογή οποιασδήποτε εθνικής διατάξεως μη σύμφωνης προς το εν λόγω άρθρο και ότι, από τις 23 Δεκεμβρίου 1984, ημερομηνία λήξεως της προθεσμίας μεταφοράς της οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο, οι γυναίκες δικαιούνται της ίδιας μεταχειρίσεως και της εφαρμογής του ίδιου συστήματος όπως οι άνδρες που βρίσκονται στην ίδια κατάσταση, σύστημα το οποίο, σε περίπτωση μη ορθής εφαρμογής της οδηγίας, παραμένει το μόνο έγκυρο σύστημα αναφοράς» [40].

Επιπλέον, σύμφωνα με τη νομολογία που καθιερώθηκε με την απόφαση Marshall I [41], όταν οι ιδιώτες είναι σε θέση να επικαλεστούν μια οδηγία έναντι του κράτους, μπορούν να το πράξουν ασχέτως της ιδιότητας υπό την οποία το κράτος ενεργεί.

69. Όπως το Δικαστήριο έκρινε προσφάτως με την απόφαση Brasserie du pêcheur και Factortame [42], «(...) η παρεχομένη στους διοικουμένους ευχέρεια να επικαλούνται ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων απευθείας εφαρμοστέες διατάξεις της Συνθήκης συνιστά ελαχίστη απλώς κατοχύρωση και δεν αρκεί από μόνη της για να εξασφαλίσει την πλήρη και ολοκληρωτική εφαρμογή της Συνθήκης (...) Η ευχέρεια αυτή, αποσκοπούσα στο να διευκολύνει την κατίσχυση της εφαρμογής των διατάξεων του κοινοτικού δικαίου έναντι των εθνικών διατάξεων, δεν αρκεί για να κατοχυρώσει, σε όλες τις περιπτώσεις, υπέρ του ιδιώτη τα δικαιώματα που του απονέμει το κοινοτικό δίκαιο ούτε να αποτρέψει τη ζημία που ενδέχεται να υποστεί αυτός λόγω παραβάσεως του εν λόγω δικαίου καταλογιζομένης σε κράτος μέλος (...)»

Το Δικαστήριο προσέθεσε στην ίδια απόφαση ότι «(...) σκοπός της αποζημιώσεως είναι η απάλειψη των βλαπτικών, για τους αντλούντες δικαιώματα από την οδηγία, συνεπειών της μη μεταφοράς αυτής στο εθνικό δίκαιο κράτους μέλους. Το ίδιο συμβαίνει και σε περίπτωση προσβολής δικαιώματος απευθείας απονεμομένου από κοινοτικό κανόνα, τον οποίον ακριβώς οι ιδιώτες δικαιούνται να επικαλεστούν ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων. Στην περίπτωση

39 — Ibidem, σκέψεις 39 και 40.

40 — Απόφαση Roks κ.λπ., προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 27 ανωτέρω, σκέψη 18, και απόφαση της 24ης Ιουνίου 1987, 384/85, Borrie Clarke (Συλλογή 1987, σ. 2865, σκέψεις 11 και 12).

41 — Απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 1986, 152/84 (Συλλογή 1986, σ. 723, σκέψη 49).

42 — Απόφαση της 5ης Μαρτίου 1996, C-46/93 και C-48/93 (Συλλογή 1996, σ. I-1029, σκέψη 20).

αυτή, η αξίωση αποζημιώσεως συνιστά το αναγκαίο επακολούθημα του αμέσου αποτελέσματος που αναγνωρίζεται στις κοινοτικές διατάξεις, στην παράβαση των οποίων οφείλεται η προξενηθείσα ζημία» [43].

70. Υπό το φως της νομολογίας αυτής, και λαμβάνοντας πάντα ως προϋπόθεση την καταφατική απάντηση στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα, το Δικαστήριο πρέπει να δώσει στο τέταρτο ερώτημα και στο πρώτο μέρος του πέμπτου ερωτήματος την απάντηση ότι μπορεί να θεμελιωθεί εις βάρος του καθού, ως κρατικού οργανισμού, ευθύνη βάσει της οποίας τα ζημιωθέντα πρόσωπα θα μπορούν να εγείρουν αξιώσεις ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, εφόσον προκύπτει ότι η επίδικη εθνική διάταξη προκάλεσε, μετά τις 23 Δεκεμβρίου 1984, ημερομηνία λήξεως της προθεσμίας μεταφοράς της οδηγίας 79/7 στο εσωτερικό δίκαιο, δυσμενή διάκριση λόγω φύλου σε θέματα κοινωνικής ασφαλίσεως.

71. Όπως ανέφερα ήδη στην παράγραφο 40, παρέλκει η απάντηση στο δεύτερο σκέλος του πέμπτου προδικαστικού ερωτήματος, καθόσον αυτό αφορά προβλήματα ερμηνείας του εσωτερικού δικαίου, τα οποία δεν εμπίπτουν στην αρμοδιότητα του Δικαστηρίου.

Πρόταση

Κατόπιν των προεκτεθέντων σκέψεων, προτείνω στο Δικαστήριο να δώσει την ακόλουθη απάντηση στο Hanseatisches Oberlandesgericht in Bremen:

«1) Η αιτούσα της κύριας δίκης δεν ανήκει στον ενεργό πληθυσμό κατά την έννοια της οδηγίας 79/7/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 19ης Δεκεμβρίου 1978, περί της προοδευτικής εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως μεταξύ ανδρών και γυναικών σε θέματα κοινωνικής ασφαλίσεως, διότι, προκειμένου να ασχοληθεί με τον ανάπηρο σύζυγό της, ούτε εγκατέλειψε επαγγελματική δραστηριότητα ούτε διέκοψε την αναζήτηση εργασίας· το γεγονός ότι παρέχει φροντίδες που βαίνουν πέραν εκείνων που συνήθως παρέχονται στο πλαίσιο του γάμου δεν ασκεί επιρροή.»

43 — Ibidem, σκέψεις 21 και 22.

Στην περίπτωση που το Δικαστήριο δεν ακολουθήσει την άποψη αυτή, προτείνω να δώσει τις ακόλουθες απαντήσεις στα λοιπά ερωτήματα:

«2) Δεν αντιβαίνει στο άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7 εθνική διάταξη που δεν αναγνωρίζει στον ασθενή ασφαλισμένο το δικαίωμα κατ' οίκον περιθάλψεως, αναλαμβανομένης από τον ασφαλιστικό οργανισμό υπό τη μορφή παροχών σε είδος ή αποδόσεως των δαπανών που πραγματοποίησε για το προσωπικό που προσέλαβε ο ίδιος ο ασφαλισμένος, όταν ο ασφαλισμένος αυτός, ο οποίος είναι ο μόνος κάτοχος του δικαιώματος αυτού, ζει μαζί με πρόσωπο το οποίο μπορεί να του παρέχει την αναγκαία αρωγή και συνδρομή.

3) Αν η αιτούσα της κυρίας δίκης δεν ανήκει στον ενεργό πληθυσμό κατά την έννοια της οδηγίας 79/7, ούτε αυτή ούτε ο σύζυγός της μπορούν να επικαλεστούν την οδηγία για να αποκλείσουν την εφαρμογή εθνικής ρυθμίσεως που φέρεται να ενέχει διακρίσεις. Αν, αντιθέτως, θεωρηθεί ότι η αιτούσα ανήκει στον ενεργό πληθυσμό, την οδηγία 79/7 θα μπορούν να επικαλεστούν είτε η ίδια είτε ο σύζυγός της για να αποκλείσουν την εφαρμογή της ίδιας αυτής ρυθμίσεως.

4) Μπορεί να θεμελιωθεί εις βάρος του καθού, ως κρατικού οργανισμού, ευθύνη βάσει της οποίας τα ζημιωθέντα πρόσωπα θα μπορούν να εγείρουν αξιώσεις ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, εφόσον προκύπτει ότι η επίδικη εθνική διάταξη προκάλεσε, μετά τις 23 Δεκεμβρίου 1984, ημερομηνία λήξεως της προθεσμίας μεταφοράς της οδηγίας 79/7 στο εσωτερικό δίκαιο, δυσμενή διάκριση λόγω φύλου σε θέματα κοινωνικής ασφαλίσεως.»